

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
LIETUVIŲ KALBOTYROS IR KOMUNIKACIJOS KATEDRA

KRISTINA MARAČINSKAITĖ

Lietuvių kalbotyros II kurso magistrantė

SPALVŲ PAVADINIMAI TARMĖSE

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovė
doc. dr. Rūta Kazlauskaitė

Šiauliai, 2006

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. BALTOS SPALVOS PAVADINIMAI	7
1.1. BALTAS, -A.....	7
1.2. ŽILAS, -A.....	11
2. JUODOS SPALVOS PAVADINIMAI.....	14
2.1. JUODAS, -A.....	14
2.2. PILKAS, -A	17
3. RAUDONOS SPALVOS PAVADINIMAI.....	20
3.1. RAUDONAS, -A	20
3.2. RUDAS, -A.....	26
4. KITŲ SPALVŲ PAVADINIMAI	28
4.1. GELTONAS, -A	28
4.2. ŽALIAS, -A	31
4.3. MĖLYNAS, -A.....	34
IŠVADOS.....	39
SUMMARY	41
ŠALTINIAI	42
LITERATŪRA	433
PRIEDAS	45

ĮVADAS

Yra nustatyta, kad žmogaus akis skiria tūkstančius atspalvių. Dabartinėje kalboje atsiranda naujų, dažnai sudėtinių spalvos pavadinimų. „Rožinė spalva nėra tiesiog rožinė, ji - flioksinė arba rožės raudonumo. Rusvai gelsvi atspalviai nėra rusvai gelsvi, - jie gali būti smėlio ar šampano. Ir, be jokios abejonės, ruda spalva tikrai nėra ruda, nes ji gali būti cinamono, tabako ar akmens,“ – rašoma apie drabužių dizainerių sugalvotus spalvų pavadinimus.¹ Tačiau kaip parodė amerikiečių mokslininkų B. Berlin ir P. Key tyrinėjimai, visų dabartinių kalbų raidos pradžioje buvo tik dvi spalvos: vienu žodžiu buvo pavadinamos visos tamsios spalvos, kitu – šviesios. Vėliau kalbose atsirado dar viena labai svarbi spalva - raudona. Pirmosios dvi atitinka juodą ir baltą. Dar vėliau atsirado kitos spalvos, tokios kaip mėlyna, žalia ir pan.²

Lingvistinio universalizmo šalininkai, remdamiesi eksperimentų su skirtingomis kalbomis kalbančiais rezultatais, išskyrė 11 pagrindinių spalvų: juoda, balta, raudona, žalia, geltona, mėlyna, ruda, purpurinė, rožinė, oranžinė, pilka. Šių spalvų skaičius yra ribotas ir turi atitikti šiuos kriterijus:

1. Jis turi būti sudarytas iš vienos vienos šaknies (nesudėtinis) (pvz., netinka rus. *светло-зеленый*).
2. Į jų skaičių neįeina neseniai į kalbą atėję skoliniai (pvz. *ultramarino spalva*).
3. Jo vartojimas neturi apsiriboti mažos klasės daiktams pavadinti (pvz. *béras*).
4. Spalvos reikšmė negali įeiti į kitos spalvos reikšmės sferą (pvz., *vyšninis* įeina į žodžio *raudonas* reikšmės sferą).³

Ne visose kalbose spalvų pavadinimų skaičius vienodas. Yra kalbų, kuriose iki šiol žinomi tik du spalvų pavadinimai. „Kaip rodo kai kurie tyrinėjimai, pagrindinių spalvų spektro skaičius bei atskirų spektro dalių konceptualizacijos detalumas priklauso nuo geografinės aplinkos, nuo to, kaip dažnai viena ar kita spalva aptinkama aplinkoje.“⁴ Kartais spalvų spektras skirtingai skaidomas ir kalbose tautų, gyvenančių vienoje geografinėje aplinkoje. Pvz. rusų kalbos žodžiai *синий, голубой* atitinka vieną anglų kalbos žodį *blue*; lenkų kalboje irgi yra du mėlynos spalvos pavadinimai: *niebieski* ir *granatowy*, tačiau spalvos spektras skaidomas kiek kitaip nei rusų kalboje; rusų kalbos žodį *красный* atitinka du vengrų kalbos žodžiai *voros* ir *piros*.⁵

Vėlesnėse spalvų struktūravimo stadijose buvo išžiūrėti pagrindinių spalvų atspalviai, jiems pavadinti atsirado naujų žodžių. „Lietuvių kalboje spalvų atspalviai nusakomi trejopai: 1)

¹ Niujorko mados savaitė: spalvų pavadinimai – galvosūkis dizaineriams. [Žiūrėta 2006-05-26]. Prieiga per internetą: <http://search.delfi.lt/d.php?q=Akmuo%2C+akmens+gaminiai>

² Василевич А. П., Кузнецова С. Н., Мищенко С. С. Цвет и название цвета в русском языке. Москва: КомКнига, 2005. С. 7.

³ Ten pat.

⁴ Gudavičius A. Etnolingvistika. Šiauliai: K. J. Vasiliausko įm., 2000. P. 80.

⁵ Кронгауз М. А. Семантика. Москва: Российский государственный гуманитарный университет, 2001. С. 111.

prieveiksmiais, padarytais iš spalvas žyminčių būdvardžių (*melsvai žalia*); 2) žodžio *atspalvis* ir būdvardžio (ar daiktavardžio) kilmininkais (*melsvo atspalvio žalia*); prielinksnio *su* konstrukcija (*žalia su melsvu atspalviu*). Šie pavadinimai skiriasi tik forma. Galimi ir sudurtiniai spalvų pavadinimai, pvz.: *tamsraudonė, tamsgeltonė, šviegeltonė, tamsžalė, skaistžalė, tamsmėlynė, šviesmėlynė, tamspilkė, šviespilkė* ir pan. Be to, įvairiems spalvų atspalviams pavadinti dažnai vartojamas priesagos -inis, -ė būdvardžiai.⁶ Pavyzdžiui, raudona spalva, tik skirtingo intensyvumo, tam tikro atspalvio, dabartinėje lietuvių kalboje gali būti įvardijama žodžiais *rožinis, vyšninis, avietinis, purpurinis*; plg. anglų k. atitikmenis *pink, rose, lilac, crimson, garnet red*; rusų k. – *розовый, вишневый, малиновый, фиолетовоокрасный*.

Spalvų pavadinimais domisi įvairių sričių specialistai: lingvistai, psichologai, etnografai, istorikai, antropologai ir kt. Vienu ar kitu aspektu tyrinėjami daugelio kalbų spalvų pavadinimai. Latvių kalbos spalvų pavadinimus tyrinėjo A. Roze. Savo disertacijoje⁷ autorė bando nustatyti pusiausvyrą tarp naujų spalvos pavadinimų, atsirandančių latvių kalboje dėl kalbų kontakto, ir jau kalboje esančių. Spalvų pavadinimai ištirti semantiniu, vartojimo ir morfologiniais aspektais, kaip aplinkos elementų asociacijos atspindys.

Lietuvių kalboje spalvos pavadinimai tyrinėti nedaug. Kalbos spalvų reikšmės būdvardžių konotacijas tyrinėjo S. Juzelėnienė. Nustatyta, kad „spalvų reikšmės būdvardžiai dažniausiai jungiasi su daiktavardžiais, žyminčiais daiktus, kuriems yra būdinga spalva. Tačiau aiškiai išsiskiria du atvejai: 1) ypatybės turėtojas tikrai yra „tam tikros/ tokios spalvos“ [...]; 2) ypatybės turėtojas nebūtinai yra „tam tikros/ tokios spalvos“ [...].⁸

Medžių lapų spalvas lietuvių poezijoje tyrinėjo R. Kazlauskaitė.⁹

Spalvų pavadinimai lietuvių tarmėse visai netyrinėti, todėl šio magistro darbo tema „Spalvų pavadinimai tarmėse“ yra aktuali ir svarbi. Darbo tikslas – spalvos pavadinimų tarmėse analizė. Pagrindiniai darbo uždaviniai: 1) nustatyti pagrindinius spalvų pavadinimus tarmėse; 2) nustatyti spalvų pavadinimų vartojimo dažnumą; 3) nustatyti, kokiems daiktams būdingą spalvą žymi spalvos pavadinimai; 4) nustatyti spalvų pavadinimų semantinę turinį.

Pavyzdžiai rinkti iš 6 tarminių žodynų: V. Labučio „Daukšių krašto žodyno“ (toliau – DKŽ), G. Naktinienės, A. Paulauskienės, V. Vitkausko „Druskininkų tarmės žodyno“ (toliau – DTŽ), J. Petrausko, A. Vidugirio „Lazūnų tarmės žodyno“ (toliau – LTŽ), V. Vitkausko „Šiaurės

⁶ Fledžinskienė G., Kaulakienė A., Žalkauskas V. Kompiuterio spalvų terminai// Terminologija. Kn.7. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2000. P. 9-10.

⁷ Roze A. Krāsu nosaukumi: lingvistiskais aspekts latviešu valodā. Promocijas darba kopsavilkums filoloģijas doktora grāda iegūšanai valodniecības zinātņu nozares latviešu sinchronās valodniecības apakšnozārē. Rīga, 2005.

⁸ Juzelėnienė S. Būdvardžių semantika ir stilistika „XX amžiaus lietuvių poezijoje“: spalvų reikšmės būdvardžių konotacijos: daktaro disertacijos santrauka. Kaunas: Technologija, 2001. P.19.

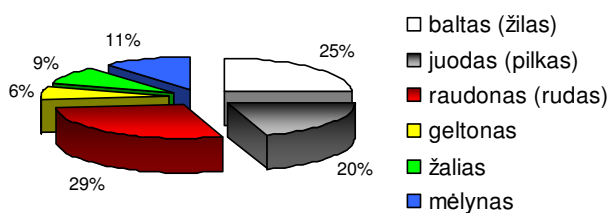
⁹ Kazlauskaitė R. Rudens lapų spalvų raiška lietuvių poezijoje// Filologija: Pasaulio vaizdas kalboje. 2005 (10). P. 42–51.

rytų dūnininkų šnektų žodyno“ (toliau – LTŽ), R. Bacevičiūtės, G. Čepaitienės, V. Sakalauskienės, J. Švambarytės, K. Vosylytės „Zanavykų šnektos žodyno“ T. 1 (toliau – Zan1) ir T. 2. (toliau Zan2), A. Vidugirio „Zietelos šnektos žodyno“ (toliau – Zie). Darbo objektas: 1) junginiai, kuriuose kokie nors du denotatai lyginami pagal bendrą spalvos požymį; 2) būdingą ypatybę žymintys, dažnai metaforiniai junginiai epitetas + daiktavardis (atmesti tie, kuriuose spalvos pavadinimas turi šalutinę reikšmę, pvz., *raudonas* „susijęs su revoliuciniu komunistiniu veikimu“ (DLKŽ, 646); 3) metaforiniai vediniai, turintys spalvos semą. Iš viso rasti 751 pavyzdžiai (DKŽ-14, DTŽ-143, LTŽ-114, ŠRD-79, Zan1-107, Zan2-101, Zie-193). Visi pavyzdžiai pagal spalvų pavadinimus suskirstyti į grupes:

1. baltas, -a (žilas, -a);
2. juodas, -a (pilkas, -a);
3. raudonas, -a (rudas, -a);
4. geltonas, -a;
5. žalias, -a;
6. mėlynas, -a;

Spalvos pavadinimai *žilas, -a, pilkas, -a, rudas, -a* nelaikomi pagrindinius ir aprašomi kartu su *baltas, -a, juodas, -a, raudonas, -a*. Diagramoje vaizduojama, kiek procentų kiekvienos grupės pavadinimai sudaro (žr. 1 paveikslą):

1 paveikslas



Spalvų pavadinimų dažnumas ir suskirstymas į grupes lėmė darbo struktūrą. Darbą sudaro įvadas, 4 skyriai (baltos, juodos ir raudonos spalvos pavadinimai aptariami atskiruose skyriuose, o geltonos, žalios ir mėlynos – kartu viename skyriuje), išvados, šaltiniai ir literatūra, santrauka anglų kalba. Spalvų pavadinimai išanalizuoti ir suklasifikuoti pagal spalvos atspalvį, šviesos toną ir sodrumą. Neaiškios pavyzdžių vietos aiškinamos laužtiniuose skliaustuose, o mįslių įminimai, komentarai pateikiami lenktiniuose skliaustuose. Darbo pabaigoje pateikiamas priedas, kuriame surašyti visi iš žodynų išrinkti pavyzdžiai. Tarmybės ir barbarizmai priede neaiškinami. Tarminiai pavyzdžiai visur pateikiami transponuoti į bendrinę kalbą, t. y. „nuvalomos“ tik tarmės dėsningos

fonetinės ypatybės, pvz.: *aĩk'it aĩk'it zās'ės báltos, zās'ės žĩlos* ~ Eikit eikit žasės baltos, žasės žilos Zie-787; *Pilnà laktėlė baltų vištėlių (dunciaĩ) ~ Pilna laktelė baltų vištelių (dančiai) LTŽ-139*; *bulbĩ-ni žilà vĩ-ni skiñcte* ~ Bulbienė žila, vieni skinsčiai ŠRD-329.

Darbo metodai: aprašomasis, statistinis, semantinės analizės.

Magistro darbo pagrindu buvo parengti du pranešimai. Šiaulių universitete X bakalaurantų ir magistrantų mokslinių darbų konferencijoje „Studentų darbai – 2006“, skirtoje Humanitarinio fakulteto 50-mečiui, skaitytas pranešimas „Raudonos spalvos semantinė sklaida zanavykų šnekoje“ (pranešimų tezės publikuotos knygoje „Studentų darbai – 2006. X studentų ir magistrantų mokslinių darbų konferencija, skirta Humanitarinio fakulteto 50-mečiui. Programa ir pranešimų tezės“. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla. 2006. P. 56). Lietuvos studentų lituanistų 10-oje mokslinėje konferencijoje Vilniaus universitete skaitytas pranešimas „Raudonos spalvos semantinis turinys lietuvių tarmėse“ (pranešimo tezės publikuotos knygoje „Lietuvos studentų lituanistų 10-oji mokslinė konferencija. Programa ir pranešimų tezės“. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 2006. P. 51-53).

1. BALTOS SPALVOS PAVADINIMAI

1.1. BALTAS, -A

Pirmame spalvų pavadinimų kalbose atsiradimo etape buvo skiriamos tik dvi spalvos: šviesi ir tamsi. Pati šviesiausia spalva yra balta. Lietuvių tarmėse šios spalvos pavadinimas dažnas: iš viso rasta 190 pavyzdžių, kuriuose pavartotas būdvardžiai *baltas*, *-a* arba *žilas*, *-a*. (DKŽ-2, DTŽ-39, LTŽ-37, ŠRD-19, Zan1-20, Zan2-25, Zie-48 kartus), tai sudaro 25 procentus visų pavyzdžių.

Iš surinktų pavyzdžių matyti, kad baltos spalvos spektrą būtų galima suskirstyti į tokias grupes:

1. baltas, -a „kuris sniego spalvos“ = baltas, -a + mėlynas, -a;
2. baltas, -a = baltas, -a + geltonas, -a;
3. baltas, -a = baltas, -a + raudonas, -a;
4. baltas, -a = baltas, -a + žalias, -a;
5. baltas, -a = baltas, a- + juodas, -a.

Baltas, -a „kuris sniego spalvos“ = baltas, -a + mėlynas, -a. Iš viso rasti 55 pavyzdžiai. Lietuvių kalboje būdvardis *baltas* apibūdinamas kaip „sniego spalvos, visai šviesus“ (DLKŽ, 71). Taigi sniegas yra laikomas baltos spalvos etalonu, pvz.: *Rukšmiže svieto, balta* (gegužyje pasnigo) ŠRD-309; *Nū ore visur balta, daug sniegaus* LTŽ-31. Panašios spalvos yra ir kiti krituliai: ledas, šerkšnas, pvz.: *Ledus baltickas* („baltutėlis“) *eima sušalę (kruša)* LTŽ-31, 253; *Ore šerkšna, alne balta žemė* LTŽ-255. Tirštas rūkas lyginamas su pienu, pvz., *Ryt bus graži diena, ba garas ant pievos ka pienas karo* DTŽ-93. Tačiau sniego, ledo baltumas, palyginti su kitais baltais daiktais, nėra tik baltas, turi labai šviesų, beveik nepastebimą melsvą atspalvį (ypač kai kalbama apie kritulius). Toks baltos spalvos atspalvis užfiksuotas zanavykų šnektoje, pvz., *Tokie akmenukai kai paišelio širdukė, balti pro melsvumą, patrini kaktą, galva praeina skaudėt* Zan2-153.

Lazūnų šnektoje su sniegu gali būti lyginama baltinių spalva, o zanavykų šnektoje – vilna: kūno dangalai, audiniai. Pvz.: *Vaikų marškinaičiai balticki* („baltutėliai“) *kaip sniegus* LTŽ-31, 156; *Baltos vilnos kai pusnis* Zan2-502.

Baltos spalvos daiktai gali būti lyginami ir su popieriumi. Zanavykų šnektoje spalvos pagrindu su popieriumi lyginamos nosinės ir drobė, pvz.: *Balti kai popiera tie nosiniai* Zan2-282; *Klorakalkių įdedi, tai būdavo [drobės] baltos kai popierius* Zan1-723.

Be jau minėtų pavyzdžių, tokio baltumo gali būti kai kurių augalų žiedai. Druskininkų šnektoje sniego baltumo gėlės yra barkūnai, gruzdės, lelijos, bijūnai ir dilgėlės bei valerijono žiedai, pvz.: *Barkūnai balti nuog išgąščiu* DTŽ-30; *Balta lelieja* („lelija“) DTŽ-188; *Baltos*

dirgėlės („dilgėlės“) *dideli vaistai* DTŽ-68. Zanavykų ir Zietelos šnektose baltos spalvos žiedais žydi putinai, ievos, alyvos, lelijos, rietenos, ramunės, pvz.: *Putinas žydi baltais žiedais, uogos raudonos išauga* Zan2-510; *Saramšiniai* („ievos“) *kvietina* („puošiasi žiedais“), *baltos kvietkelės* („gėlelės“), *anksti žydi* Zie-575; *Juozapo lelija, balta, ale jos pas mane suvargusios* Zan2-49; *Ramonai* („ramunės“) *baltitki* („baltutėliai“) *tokie, gardūs gert* Zie-75, 529.

Iš tautosakos yra atėjęs balto beržo įvaizdis, omenyje turint jo tošies spalvą, pvz.: *Ant beržo kara* („tošis“) *balta* Zie-268; *Kap nulėksiu vyšniovan sodelin dar an balto beržo, kap imsiu gi aš kukuot* Zie-779.

Druskininkų, šiaurės rytų dūnininkų ir Zietelos šnektose kalbama apie baltas peteliškės, pvz.: *Peteliuškės* („peteliškės“) *tokios baltos, jos amarus nešioja* DTŽ-260; *Pleštakės* („plaštakės“) *baltosios užneš* [kirmėlių] ŠRD-265; *Itai matilkos* („peteliškės“) *baltos lekioja* Zie-350, 385.

Balti gali būti arklių ir meškų plaukai, pvz.: *Baltasai arklys godnes* („geriau“) *tįsia vežimą* LTŽ-31; *Į tą kolūkį prievarta turėjai eit, bene katras ėjo savu noru, dar gerai, kad nepavėžino kur baltos meškos* Zan2-474. Balti gali būti ir žmonių plaukai, pvz., *Mano tai margi plaukai, josios tai visai balti* Zan2-125. Paprastai tokiems plaukams pavadinti vartojamas spalvos pavadinimas *žilas, -a*.

Kai kurių paukščių plunksnos irgi gali būti baltos, pvz.: *Baltašiknis* („toks paukštis“), *pusė juodo, o užpakalin balta* DTŽ-28; *Busilas* („gandras“) *balta s, juodi sparnai* Zie-100; *Kauka* („kuosa“) *juoda, varna baltais pečiais* Zie-279.

Baltos spalvos yra ir taškeliai ant musmirių kepurėlių, pvz., *Dakšliai* („taškeliai“) *balti* [musmirių], *o kepurės raudonos* DTŽ-55.

Baltos spalvos daiktai gali būti lyginami su sidabru (taip pat, kaip ir geltona spalva su auksu), pvz., *Pramuši ledą, rado sidabrą, pramušė sidabrą, rado zalatą* („auksą“) (*pautas*) LTŽ-171.

Rastas vienas pavyzdys, kuriame grietinė pagal spalvos panašumą lyginama su jaučio akimi, pvz., *Griebtinis ir palieka griebtinis* [grietinė], *balta kaip jaučio akis* ŠRD-100. Pieno ir jo produktų spalva irgi nėra grynai balta. Labai liesas pienas gali turėti melsvą atspalvį, o riebus – gelsvą. Šis palyginimas leidžia manyti, kad kalbama apie liesą grietinę. Kitais atvejais tikslaus atspalvio nusakyti neįmanoma, trūksta konteksto. Šiame darbe laikomasi nuomonės, kad pienas dažniau turi gelsvą atspalvį (išskyrus cituotą pavyzdį).

Baltas, -a = baltas, -a + geltonas, -a. Rasti 36 pavyzdžiai. Kaip jau buvo minėta, kartais augalų žiedai pagal spalvos panašumą gali būti lyginami su pienu ar varške, pvz.: *Žydėjo,*

kaip pienu sulietas medis buvo, gražuma DTŽ-108; Kaip gražu, žiūrėk, kai varškė padrėbta (gėlės žydi) Zan1-307.

Šviesią duoną įprasta vadinti *balta*. Žodynuose, iš kurių rinkta medžiaga, rasta 13 pavyzdžių, kuriuose užfiksuota būtent tokios spalvos duona, pvz.: *O seniau abi balta duona, tai ir pyragas* DTŽ-10; *Duoną tokią baltą su kvynais* („kmynais“) *kepė* ŠRD-165; *Jau baltytė buvo* [duona], *kad graži, į burną įsidėjai, tik sutirpsta* Zan1-105. Tiksliau duonos ar pyrago spalvą galima įvardyti kaip gelsvą, kartais atspalvis gali būti dar intensyvesnis, rusvas. Panašios spalvos yra grūdai, pvz., *Visi kiti grūdai balti, o varnagrūdžiai didesni ir juodi* DTŽ-444.

Druskininkų šnekte smėlio spalva įvardijama kaip *balta*, pvz., *Iš kraštų taisos žali maurai, per vidurį verčias balta pieska* („smėlis“) DTŽ-344. Smėlis nėra sniego baltumo, dažniau jis pavadinamas geltonu ar gelsvu.

Zanavykų šnekte baltos spalvos yra žvakė, pvz., *Balta mundieraitė, aukso kepuraitė, pakulinis pilvas (žvakė)* Zan2-220, 316, 397. Zietelos šnekte *balta mėšlu* pavadinti pūliai, pvz.: *Lapas tsaik tęsia* („siurbia“) *mėšlą baltą* („pūlius“) Zie-398. Jei žvakė yra pagaminta ne iš vaško, o iš parafino, jos spalva yra gelsvai balkšva. Panašios spalvos gali būti ir pūliai.

Šviesiai gelsvos spalvos yra medinis šakalys, pvz., *Balta avytaitė juodai suima (šakalys dega, juodi angliai griūna)* LTŽ-99. Sunku apibūdinti kalakuto mėsą, ji yra labai šviesi, beveik balta, bet turi šiek tiek gelsvą atspalvį, pvz., *Kurkienos mėsa* („kalakutiena“) *būna balta* Zan1-815. Šiek tiek tamsesnės spalvos, ryškesnio gelsvo atspalvio, būna pašarinės morkos ir bulvės, pvz.: *Yra valgomoji ir baltoji morka, gyvulinė* ŠRD-95; *Medalkės* (tokia bulvių rūšis) *baltos apvalios bulbės* DTŽ-204.

Druskininkų šnekte baltomis vadinamos kiauliabudės, pvz., *Baltos buvo kiauulės* („kiauliabudės“), *sukirmija labai, didelės, krušnos* DTŽ-150. Šie grybai nėra balti, turi gelsvą atspalvį (Lazūnų šnekte tie patys grybai laikomi gelsvais).

Kartais baltais pavadinami labai šviesūs plaukai, pvz., *Tokis bambuorinas gražus, baltas* („šviesiaplaukis“) *vaikas* DTŽ-29.

Šioje grupėje šviesiausios spalvos yra dantys. Paprastai sakoma, kad dantų spalva yra balta, bet iš tiesų dantys visada turi labai šviesų gelsvą atspalvį. Lazūnų ir zanavykų šnektose užfiksuoti 5 pavyzdžiai, pvz.: *Dvi šatrelės baltų vištaičių (dančiai)* LTŽ-254; *Dantys visų balti, o kas už dantų, tai nieks nemato* Zan1-235. Labai panašios spalvos yra ir kiaušinio lukštas, pvz., *Krūlickas, baltickas, neregi svieta (pautas)* LTŽ-131.

Kartais balta spalva įvardijama tai, kas peršviečiama, skaidru, tai, kas šviečia, spinduliuoja, pvz.: *Jeigu anties ar žąsies nugarkaulis permatomas, baltas, bus šalta žiema* Zan2-284; *Ėjo žmuoj* („žmogus“) *baltas, perėjo anas, o pėdų nėra (mėnas „mėnulis“)* LTŽ-189.

Baltas, -a = baltas, -a + raudonas, -a. Iš viso rasti 24 pavyzdžiai. Nagrinėjamuose žodynuose rastas 21 pavyzdys, kur teigiama, kad baltos spalvos yra žmogaus oda, pvz.: *Veidas daros baltas, o skruostai* („antakiai“) *tyčia juodi* DKŽ-128; *Nebenumausi aukso žiedo nuo baltų rankelių* ŠRD-220. Kartais odos spalva ne tik įvardijama, bet dar patikslinama, lyginama su tuo, kas neabejotinai yra baltos spalvos. Lazūnų šnekteje odos spalva lyginama su sniegu, Druskininkų, šiaurės rytų dūnininkų ir zanavykų šnektose – su sūriu, pienu, popieriumi, pvz.: *Jos veidelis tokis baltickas* („baltutėlis“) *kap sniegus* LTŽ-282; *Auga tokis kaip sūris, kaip sūrukas* (išbalęs anūkas) DTŽ-358; *Jis baltas kai pienas* Zan2-384; *Balta kaip popieris* ŠRD-275. Druskininkų ir šiaurės rytų dūnininkų šnektose išblyškęs žmogus lyginamas su numirėliu, pvz.: *In mirėsi* („numirėlė“) *panašus, baltas baltas* DTŽ-212; *Vargšėlė atsitekėjo visa balta kaip nabaštikas* (numirėlis) ŠRD-394. Nusakant tokią odos spalvą, tiksliausia būtų sakyti, kad ji yra išblyškusi. Balta spalva čia nėra gryna, turi labai neryškų, vos pastebimą rausvą atspalvį.

Baltieji dobilai, ožiarūčiai ir kiti augalai iš tiesų yra labai šviesios rausvos spalvos, pvz.: *Gailu žalioj lankoj baltų dobilėlių* ŠRD-87; *Kazėdrai* („ožiarūčiai“) *baltu žiedeliu žydi* Zie-281.

Baltas, -a = baltas, -a + žalias, -a. Rasti 3 pavyzdžiai. Zanavykų šnekteje užfiksuota, kad balta yra jovaro lapo antra pusė, pvz., *Jovarai su balta puse lapas apačioj* Zan1-572. Šiuo atveju būdvardžiu *baltas* įvardijama šviesiai žalsva spalva.

Baltais vadinami ir labai šviesaus žalio atspalvio žirniai, pvz., *Balti žirniai sumaišyti su juodais* Zie-250. Baltu pavadinamas ir kita daržovė – svogūnas, nors jo spalva negali būti neabejojamai balta. Svogūnas paprastai yra labai šviesaus žalsvo atspalvio, pvz., *Baltas ponaitis, geltonas žiponaitis* (*svogūnas*) Zan2-452.

Baltas, -a = baltas, -a + juodas, -a. Rasta 18 pavyzdžių. Paprastai miltai įvardijami kaip baltos spalvos, pvz.: *Kvietiniai miltai baltūs* LTŽ-137. Bet prastesni, rupesni miltai gali pasižymėti pilku atspalviu. Lazūnų šnekteje užfiksuotas pavyzdys, kuriame teigiama, kad girniniai miltai yra kitos spalvos, ne balti, pvz., *Kadai nebuvo baltų* [miltų], *ale buvo girniniai – prikepa ir jau diedus sutaisinėja* LTŽ-81. Tokios pačios spalvos, pilkšvai baltos, yra ir tešla, pvz., *Esu balta, visai nekalta, o šeimininkė mane kumščiuoja* (tešla) Zan1-803.

Žilvičio, karklo žirginiai, vadinamieji kačiukai, taip pat nėra visiškai baltos spalvos, gali turėti pilką atspalvį, pvz., *Da tos pūpėlės* („žilvičio, karklo žirginiai“) *žydi, žinot, ant šakučių tokie pūkeliai balti* Zan2-492.

Ne visai balti yra baravykai, jų kepurės labai šviesios, pilkšvos spalvos, pvz.: *Tretiniai* [baravykai] *su baltom galvaitėm* DTŽ-417; *Balti grybai* („baravykai“) *dygo* Zie-217.

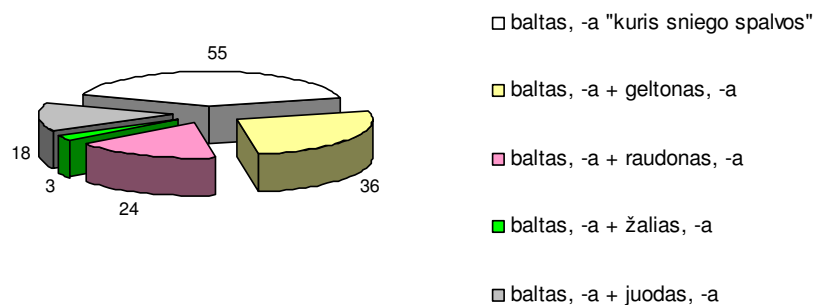
Pilkšvos spalvos gali būti nevisiškai išrūkytos dešros, pvz., *Jeigu dešros neparaudonavo, bus ir geros, jeigu ilgai neparaudonuos, bus pusbaltės* Zan2-497, 530. Dešros gaminamos iš mėsos, kurios spalva yra raudona, bet termiškai apdorota mėsa bąla, todėl ir nebaigtas rūkyti dešras galima pavadinti pusbaltėmis.

Nors šnektose ir kalakuto, ir silkės mėsa vadinama balta, tačiau kalakuto mėsa turi gelsvą atspalvį, o silkės spalvą galima įvardinti kaip pilkšvą, pvz., [Silkės] *riebios, balta ta mėsa, ne kokios susiplojusios* Zan2-444. Ir kuojos žvynų spalva tarmėse pavadinama balta, pvz., *Plotkos* („kuojos“) *balto s, a ž blizga, nedidelės* Zie-497.

Zanavykų ir Zietelos šnektose baltais vadinami molis, žemė, akmenys, pvz.: *Baltutis baltutis molis, ištirpinai jį, lipini* Zan2-81; *Giliau gali balta mažu rasti* [ž e m ė] Zan2-524; *Anas kapitais* („kanopomis“) *baltus akmenis razkuldinės* Zie-325. Iš tikrųjų, molio, žemės ir akmenų spalva yra pilka. Molis, žemė yra tamsesnės, sodresnės pilkos, akmenys – labai šviesios pilkos spalvos.

Taigi baltos spalvos pavadinimas dažniausiai vartojamas reikšme „kuris sniego spalvos“. Tačiau balta spalva vadinama ir tai, kas turi gelsvą, rausvą, žalsvą ar pilką atspalvį (pvz., duona, oda žirniai, baravykai). Kiek kiekvienos grupės pavyzdžių rasta, vaizduojama diagramoje (žr. 2 paveikslą):

2 paveikslas



Dažniausiai spalvai pavadinti vartojamas būdvardis *baltas, -a*, rečiau *baltickas, -a, baltitkas, -a* („baltutėlis“), vieną kartą pavartotas silpnesnę ypatybę reiškiantis būdvardis *pusbaltės*. Baltos spalvos etalonu laikomas sniegas, todėl balti daiktai lyginami su sniegu, pusnimi, ledu, kruša. Kitais atvejais lyginama su pienu, varške, popieriumi, sidabru.

1.2. ŽILAS, -A

Iš viso rasti 54 pavyzdžiai, kuriuose minimi žila spalva kaip daikto ypatybė (DTŽ-9, LTŽ-12, ŠRD-3, Zan1-1, Zan2-2, Zie-27 kartus). Būdvardžiu *žilas* paprastai apibūdinama baltų, nubalusių plaukų spalva (DLKŽ, 957). Tokią reikšmę turinčių žodžių užfiksuota beveik visuose nagrinėjamuose žodynuose (nė vieno pavyzdžio nerasta tik „Daukšių krašto žodyne“), pvz.: *Žilas sūnus kaip obelis* DTŽ-479; *Išlipdinėja* [iš duobės] *senas žilas diedas* („senis“) LTŽ-148;

Sensti, vaikeli, žilų plaukų pilna galva ŠRD-421; *Sulaukė tėvukas žilo plauko* Zan2-420; *Sako, senas, žilas, neisiu jau už jo* Zie-804.

Tačiau *žilas* dažnai reiškia ne *baltas*, bet *pilkas*. Rasti 37 pavyzdžiai, kur žili plaukai, kailis, augalai ar kiti dalykai iš tikrųjų yra pilki. *Žilas* reikšme „pilkas“ tarmėse yra dažnesnis. Šia reikšme žodis vartojamas apibūdinant arklius, kurių pilkos spalvos plaukai tradiciškai turėtų būti vadinami širmais, pvz.: *Atjosiu ant žilo arklio ir išjosim* DTŽ-479; *Buvo tokis arklys žilas* LTŽ-296; *Ė paduokit žilą arkli, aš važiuosiu grynan laukan* Zie-219.

Žilais vadinami ir kiti gyvūnai, kurių plauko spalvą būtų galima pavadinti pilka, degla, širma, šėma. Druskininkų šnektoje žilais pavadinami barsukai ir kiaulės, pvz.: *Žilas* („pilkas“) *barsukas buvo, vilkas jį nusinešė* DTŽ-30, 479; *Margos, žilos* („deglos“) *kiaulės, buvo ir baltų* DTŽ-479. Zietelos šnektoje žili yra kiškiai, jaučiai, kiaunės – šios pagal spalvos panašumą lyginamos su pilkais katinais, pvz.: *Žilitkas* („pilkutėlis, širmutis“) *kiškutas razsiūtarino, razsiverkė* Zie-804. *Ar neateis manas mielas žilų* („šėmų“) *jaučių ganyt* Zie-804; *Šėškas šešku, ale kunyčia* („kiaunė“) *kab* („kaip“) *žilas katinas* Zie-804.

Atitinkamai kaip *žilas* kailis, taip ir žmonių drabužiai, dengiantys kūną, gali būti žili, pvz.: *Sako ten tai balti, tai žili, tai toki, tai toki paltai* Zie-452, 701. Žilomis gali būti vadinamos ir pilkos plunksnos. Tai kuosų, ančių ir žąsų plunksnų spalva, pvz.: *Kaukos* („kuosos“) *kaklaitis žilickas* („pilkutėlis“) LTŽ-102, 296; *Aš dūmosiu, kad žila kačka* („antis“) *plūkia* („plaukia“) Zie-497; *Eikit eikit, žąsės* („žąsys“) *baltos, žąsės žilos* Zie-787. Tokios pat spalvos gali būti žuvų žvynai, gyvatės oda ar vabzdžių kūnas, pvz.: *Sedas gaudino živis* („žilas gaudė žuvis“) Zie-579; *Ana [gyvatė] būsta žila, juoda, rainiuota* LTŽ-99; *Slepnėkai* („akliai“) *žili, kaip toji spadnyčia* („sijonas“) Zie-604, 804.

Ir pilkos spalvos daiktai kartais gali būti vadinami žilais. Lazūnų šnektoje *žilas* yra pelynas, lietaus debesis, ūmėdės ir su meitėliais lyginamos girmos, pvz.: *Pelynas tokis žilas* LTŽ-183; *Žila kmora* („debesis“) *ant lietaus* („prieš lietu“) LTŽ-296; *Žilos suraviežkos* („ūmėdės“) LTŽ-296; *Du žili meitėliai putoja (girmos)* LTŽ-211. Šiaurės rytų dūnininkų ir Zietelos šnektose *žila* gali būti nebalinta sriuba ir prastai išrūkyta dešra (plg. jau aptartą zanavykų šnektoje užrašytą pavyzdį, kuriame dešra apibūdinta kaip *pusbaltė*), pvz.: *Bulbynė* (bulvienė) *žila, vieni skinsčiai* ŠRD-329; *Dešra tiktai jiemu tokia žila* Zie-141.

Viename pavyzdyje *žila* yra toluma, pvz.: *O pavietra* („oras, pagairė“) *tep* („taip“) *svetla* („šviesi“), *ir graži, kad ir tolimesni daiktai rodinosi* („rodėsi“) *iš žilos tolimos* Zie-466. Žmogaus akis nepajėgi skirti toli esančių daiktų spalvos, visos spalvos susilieja, nublanksta. Toli esantys daiktai gali atrodyti pilkos spalvos.

Taigi *žilos* spalvos pavadinimas vartojamas ne tik baltų, nubalusių plaukų spalvai pavadinti. Tarmėse būdvardis *žilas* dažniau turi reikšmę „pilkas“. Skiriasi ne tik atspalvis, bet ir

spalvos šviesumas, sodrumas. Žilas gali būti šviesiai pilkas (pvz., kiškis) ir tamsiai pilkas (pvz., kiaunė). Sodresnės pilkos spalvos yra girnos, plunksnų spalva, ne tokios intensyvios spalvos gali būti arklio plaukai, pelynas, nebalinta sriuba. Beveik visais atvejais vartojamas lietuviškas spalvos pavadinimas *žilas*, *-a*, po vieną kartą pavartota tarmybė *žilitkas* ir slavizmas *sedas* (rus. *седой* „žilas“).

2. JUODOS SPALVOS PAVADINIMAI

2.1. JUODAS, -A

Pati tamsiausia aptinkama spalva lietuviškai vadinama žodžiu *juodas, -a*. Iš viso rasti 152 pavyzdžiai, kuriuose minimas būdvardis *juodas, -a*, (kartais ir *pilkas, -a*) (DKŽ-4, DTŽ-39, LTŽ-15, ŠRD-12, Zan1-37, Zan2-14, Zie-31 kartą). Pavartojimo atvejai sudaro 20 procentų nuo visų užfiksuotų spalvų pavadinimų.

Juodos spalvos etalonu laikoma anglis, pvz.: *Plaukai juodi kaip angliai* DTŽ-15; *Ateido merga juoda kaip anglis* LTŽ-21; *Kab vuglis* („anglis“) *ana juoda* Zie-721.

Juodaplaukiai žmonės dažnai lyginami su čigonais ar totoriais, kuriems tokia plaukų spalva yra vienas iš skiriamųjų požymių, pvz.: *Juodas kaip čigonas* Zan1-216; *Ana juoditka kaip cigonėlė* Zie-111; *Juodi vaikai kaip totoriukai* DTŽ-411. Juodi plaukai gali būti lyginami su sabalu ar juodvarniu, pvz.: *Ar ne čigonas, juodas kaip sabalas* DTŽ-314; *Kaip juodvarnio tamsiai blizgūs plaukai* Zan1-156.

Tačiau ne viskas, kas vadinama juodu, iš tiesų yra anglių juodumo. Iš surinktų pavyzdžių matyti, kad juodos spalvos reikšmės spektrą galima suskirstyti į tokias grupes:

1. juodas, -a „kaip anglis“;
2. juodas, -a = juodas, -a + rudas, -a;
3. juodas, -a = juodas, -a + mėlynas, -a;
4. juodas, -a = pilkas, -a.

Juodas, -a „kaip anglis“. Iš viso rasti 55 pavyzdžiai. Anglių juodumo plunksnas turi kai kurie paukščiai, pvz.: *Baltašiknis*, („toks paukštis su baltu užpakaliu“) *pusė juodo, o užpakalin balta* DTŽ-28; *Juodąsias meletas vadindavo krakėm* Zan1-752; *Varna vis gali praustis, o vis tiek juoda* Zan2-466; *Čirškia, juodi laukai, kai nutupia* [varnėnai] Zan1-217.

Jau buvo minėta, kad juodi gali būti žmonių plaukai. Tokios spalvos plaukus gali turėti ir kiti gyvūnai, pvz.: *Karvės būna raudonos, juodos, margos* DTŽ-298; *Arklys juodos šarstės* („spalvos“) LTŽ-255.

Juodi gali būti ir vabzdžiai, vabalai, dėlės, pvz.: *Beržuose juodi grambuoliai* DTŽ-106; *Pjaukos* („dėlės“) *juodos, didelės* LTŽ-197; *Katrie juodi, tai žukai* („juodvabalčiai“) Zie-813.

Druskininkų šnektoje juodais vadinami varnagrūdžiai, dagių sėklos ir vaistinės taukės šaknys, zanavykų šnektoje žinomas juodos spalvos marmuras, o Zietelos šnektoje – juodi akmenys, pvz.: *Varnagrūdis varpon juodas* DTŽ-444; *Dagiai, ką duria, sėklos juodos* DTŽ-55; *Kaštavolo* („vaistinės taukės“) *šaknys juodos* DTŽ-142; *Viskas žiba, murmulas*

(„marmuras“) *juodas*, *ant tėvų uždėjo, juodi kryžiai*. Zan2-223. *Ant lauko yra akmeniai juodi, iš jų labai pilasi iskros* („kibirškštys“) Zie-481.

Juodas, -a = juodas, -a + rudas, -a. Iš viso rasti 29 pavyzdžiai. Daukšių, šiaurės rytų dūnininkų, zanavykų ir Zietelos šnektose rasta 11 pavyzdžių, kuriuose minima juodos spalvos žemė, dumblas, pvz.: *Viską išstrepė – liko juoda žemė* DKŽ-63; *Reikėdavo pradraskyt iki juodos žemės* Zan1-303; *Viršutinis [žemės] slajis* („sluoksnis“) *juodas* Zie-603; *Priešų priešais kad pradės duoti [kare], liks juodas dumblas* ŠRD-284. Rasta ir tokių pavyzdžių, kuriuose žemės spalva yra pilka. Be konteksto sunku pasakyti, apie kokią žemę kalbama. Paviršiuje išdžiuvęs žemės sluoksnis gali būti pilkas, o drėgna, giliau esanti žemės spalva nėra juoda, ji labai tamsiai ruda, gali būti su juodu atspalviu.

Druskininkų, šiaurės rytų dūnininkų ir zanavykų šnektose rasti 9 pavyzdžiai, kuriuose minima juoda duona. Viena iš būdvardžio *juodas* reikšmių yra „iš ruginių miltų“ (DLKŽ, 270). Būtent apie tokią duoną kalbama ir rastuose pavyzdžiuose, pvz.: *Dar žmonės kieti, žebrokas ir skibos* („riekės“) *juodos duonos negautai* DTŽ-329; *Tą sūnų juodais abrakais* („riekėmis“) *šeriau* ŠRD-21; *Marytei paminėjus skilandį ir juodą duoną, stojosi prieš akis tėviškė* Zan1-26. Tačiau duonos spalva irgi nėra juoda, duonos spalvą tiksliau galima įvardinti kaip tamsiai rudą. Viename pavyzdyje duona spalvos pagrindu lyginama su durpėmis, o durpių spalva iš tiesų yra ruda (kaip žinoma, gretinimu su durpėmis DLKŽ nusakoma žodžio *rudas, -a* reikšmė), pvz., *Bulka juoda kaip durpa* Zan1-344.

Dar tamsesnės rudos spalvos yra kava, pvz.: *Juodų kovą* („kavą“) *gėrė ir širdį sugadino* DTŽ-164; *O tos juodos kavos tai gali tik nugarą nusimazgot, gyvas nebūsi* Zan1-642. Spalva tokia tamsi, kad tikrai gali būti panaši į juodą. Druskininkų tarmėje kaip sinonimas spalvos pavadinimui *juodas*, vartojamas *kovinis* „kavos spalvos“ ir taip įvardijama dėlių spalva, kurios, kaip jau buvo anksčiau minėta, yra tikrai juodos, anglies juodumo spalvos, pvz.: *Dėlė kaip kirmėlė, balose būna, kovinė, juoda* DTŽ-63, 164.

Šiaurės rytų dūnininkų ir Zietelos šnektose užfiksuoti juodos spalvos medžiai, zanavykų šnektose – tokios pat spalvos skruzdėlynas, pvz.: *Juodeglė kaip ir eglė, gal biškį medžiai juodesni* ŠRD-115; *Drėvos* („medžiai“) *tokios juodos* Zie-157; *Juodas puodas garbiniuotas gale lauko verda (skruzdėlynas)* Zan1-411.

Rastas 1 pavyzdys, kuriame juodos spalvos yra bebras, pvz., *Guli toks juodas [bebras], blizga, gražus* Zan1-155. Žodis *bebras* indoeuropiečių kalbose reiškia „rudas“¹⁰. Taigi iš tikrųjų bebro kailio spalva yra tamsiai ruda.

Druskininkų šnektose užfiksuotos juodos akys, pvz., *Akytės juodos kaip katino* DTŽ-143. Juodomis akimis vadinamos tamsiai rudos akys.

¹⁰ Skardžius P. Rinktinai raštai. T. 1.: Lietuvių kalbos žodžių daryba. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla. 1996.

Juodas kraujas iš tikrųjų irgi nėra juodas, pvz.: *Visa mundiera purvais sutaškyta, juo du krauju išrašyta* Zan2-120. Kraujo spalva yra raudona, o ji po kurio laiko patamsėja, tampa ruda.

Juodas, -a = juodas, -a + mėlynas, -a. Kartais labai tamsiai juoda spalva pavadinama žodžiu *mėlynas, -a*, pvz.: *Al kaip [varnų] perja* („plunksna“) *juoda, taip ir mėsa juoda, až* („net“) *mėlyna* Zie-474. Tokie atvejai yra gana reti. Dažniau būna atvirkščiai: tamsiai mėlyna spalva pavadinama juoda. Iš viso rasta 30 pavyzdžių. Zietelos šnektoje juodomis uogomis vadinamos mėlynės, pvz.: *Juodos uogos čerņičnykai* („mėlynės“) Zie-114; *Čerņyčios* („mėlynės“) *augo, juodos uogos* Zie-114. Zanavykų šnektoje juodomis vadinamos tamsiai mėlynos slyvos, pvz., *Juodas kalpokas, vyno smokas, širdis akmeninė (slyva)* Zan1-28.

Juoda spalva gali būti įvardinta dėl sumušimo ar kitų priežasčių patamsėjusi odos ir nesveikų vidaus organų spalva, pvz.: *Kur krito bizūnas, ten liko juoda dešra* („kirčio žymė, rumbas“) Zan1-265; *Švitрино, man akis sudegino, maišeliu* („paakius“), *tai veidas juodas liko* Zan2-110; *Skilvis vištai juodas, mušė kas* DTŽ-330; *Prasipjovė skrandį [gydytojai], rado plaučius juodus, sakė vėžys* Zan1-575. Nei oda, nei organai negali būti anglies juodumo, tiksliau jų spalva yra mėlyna, gali būti violetinė, t. y. su mėlynu ir raudonu atspalviu. Tamsiai pamėlynuoti gali alkoholikų ar mirštančio žmogaus oda, pvz.: *Atbėgo bočis – kas tau? – o anas guli juodas* Zie-250; *Sudegino jį arielka, juodas pasidarė* Zie-58. Panašios spalvos gali būti ir nušalusi gaidžio ar vištos skiauterė, pvz.: *Išvydau – juodas grėbenis* („skiauterė“) – *atšalė* Zie-215; *Grėbenis kaip pašals, tai atlėks* („nukris“) *visas juodas* Zie-351.

Juodais vadinami tamsūs lietaus debesys. Žodynuose, iš kurių rinkta tyrimo medžiaga, rasti 9 pavyzdžiai, pvz.: *Išėjo ant dangaus pagurklėlis k moros* („debesies“) *juodas, ažgraudė graudulys ir strėlijo* LTŽ-181; [Griaustinis] *užriaumojo, debesys juodi ateina* Zan2-550; *Ižėj* („užėjo“) *juoda tamsi chmora* („debesis“) *su gromu* („griaustiniu“) Zie-221.

Rasti 9 pavyzdžiai, kuriuose minimi *juodieji serbentai*, pvz.: *Juodenkų* („juodųjų serbentų“) *juodos uogos* DTŽ-128; *Smurodnykas* („juodasis serbentas“) – *juodickos uogos, parėčkos* („raudonasis serbentas“) – *raudonickos uogos* LTŽ-99; *Mudvi su ta motera išėjova uogaut juodųjų serbentų* Zan2-215. Iš tikrųjų šių uogų spalva yra labai tamsiai mėlyna.

Be jokios abejonės, žodžiu *juodas, -a* tokiais atvejais, kai nenusakoma daikto, esančio anglių juodumo, spalva, tiesiog rodoma priešprieša kitam artimam pagal rūšį daiktui, pasižyminčiam šviesesniu, šiltu šviesos tonu, plg: *raudonieji serbentai, raudona skiauterė*, kitaip negu *juodieji serbentai, pamėluski skiauterė* yra šviesesnio tono, šilto atspalvio.

Juodas, -a = pilkas, -a. Juoda spalva gali būti įvardijama tai, kas iš tiesų tėra pilka, t. y. šviesiai juoda. Rasta 14 pavyzdžių. Tokia spalva atsiranda dėl kokių nors priežasčių patamsėjus baltai spalvai, pvz., *Ausys šlėpsio kaip torielkos, juodi dantys nuog arielkos* DTŽ-

380. Dantys paprastai yra baltos spalvos, todėl neįprasta tamsi jų spalva pavadinama juoda. Pilkos spalvos yra ir žirniai, jie tamsesni už kitus, šviesiai žalius žirnius, todėl pavadinami juodais, pvz., *Balti žirniai sumaišyti su juodais* Zie-250.

Gyvatės irgi būna nevienodos. Tamsesnės vadinamos juodomis, nors iš tikrųjų jų odos spalva tėra tamsiai pilka, pvz., *Juoda gyvatė, ta biskį macnesnė* („piktesnė“) Zan2-106.

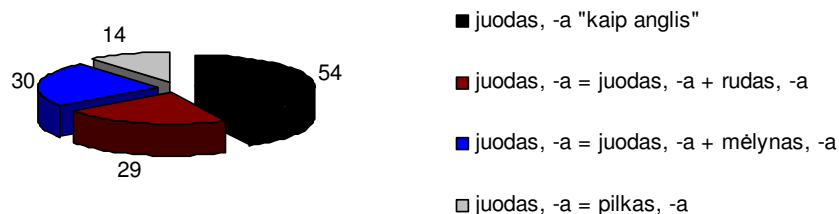
Tamsiai pilkos spalvos yra gandrų jauniklių snapai ir vištų kojos, pvz.: *Senių tai snapai raudoni, o vaikų tai juodi, tik ant to atskiri* [gandrus] Zan1-38; *Atlėks dvi vištaliu raudonėlėsa sukenkėlėsa* („suknelėse“) ir *juoditkuos čebatukuos* („batukuose“) Zie-637.

Juodu vadinamas ir bobausis, tačiau jo spalva nėra tokia kaip anglių, jis šiek tiek šviesesnės, ir ne tokios sodrios juodos spalvos. Spalvą būtų galima pavadinti tamsiai pilka, pvz.: *Šmarškos* („bobausiai“) *juodi toki grybai* DTŽ-381.

Su juoda karve palyginama naktis, pvz., *Juoda karvė subliovė, visą svieta sugriovė* (*naktis*) Zan1-152. Apie nakties spalvą dažnai pasakoma, kad ji yra juoda, tačiau iš tikrųjų jos spalva yra tamsiai pilka.

Taigi juoda spalva dažniausiai vadinama tai, kas yra anglių juodumo. Rečiau juoda spalva vadinama tai, kas yra tamsiai ruda (pvz., žemė), tamsiai mėlyna (pvz., juodieji serbentai), ir tai, kas yra pilka (pvz., dantys). Kiek kiekvienos grupės pavyzdžių rasta, vaizduojama diagramoje (žr. 3 paveikslą):

3 paveikslas



Juodai spalvai įvardinti vartojami palyginimai *kaip anglis, kaip sabalas, kaip juodvarnis* ir pan. Juodaplaukiai žmonės lyginami su čigonais ar totoriais. Spalvai pavadinti dažniausiai vartojamas būdvardis *juodas, -a*, rečiau tarmybės *juodickas, -a, juoditkas, -a*. Vieną kartą juodai spalvai įvardinti pavartotas būdvardis *kavinis* („kavos spalvos“).

2.2. PILKAS, -A

Pilka spalva nėra gryna spalva, todėl neskiriama prie pagrindinių spalvų. Tai dviejų spalvų – juodos ir baltos – mišinys. Rasti tik 25 pavyzdžiai, kuriuose būtų minima ši spalva (DTŽ-

13, LTŽ-1, ŠRD-1, Zan1-3, Zan2-5, Zie-2 kartus). Druskininkų ir Zietelos šnektose pilka yra žemės spalva, pvz.: *Senai motulei palenk galvelę, palenk jauną galvelę pagal sierą* („pilką“) *žemelę* DTŽ-236; *Iki pilkos žemės mes arimą žilitkai* („žilai“) *razarsim* („suarsim“) Zie-804.

Pilkos spalvos gali būti kai kurių paukščių plunksnos. Druskininkų šnekteje pilka yra antis, šiaurės rytų dūnininkų šnekteje suopis, o Zietelos šnekteje tokios spalvos yra žąsys, pvz.: *Kielė tai kitokis pauštukas, pilkom uodegaitėm, o galvutė ruda* DTŽ-151; *Klykis* („suopis“) *toks pilkas, į antį panašus* ŠRD-141; *Prašyk poną, kad anas šilko tinklą imtų, kad anas sierą žąsį sugautų* Zie-588.

Ir kailio spalva gali būti pilka. Būtent toks yra vilkas zanavykų šnekteje ir triušis Druskininkų šnekteje, pvz.: *Vilką muša ne dėl to, kad pilkas, o dėl to, kad avį suėdė* Zan2-392; *Pilkūs* („pilki“) *mano kralikai* („triušiai“) DTŽ-263.

Naminių gyvulių spalvai pavadinti vartojami būdvardžiai *palšas, šėmas* (apie galvijus), *šyvas, širvas* (apie arklius), pvz.: *Palšamp veršiep ant kaktos balta žvaigždė* LTŽ-183; *Širvas, tokis kaip pelenuotas* („pelenų spalvos“) DTŽ-376; *Šyvas arklys tokias kab* („kaip“) *žilas* DTŽ-378. Spalvos pavadinimas *palšas* gali būti vartojamas ir vandens spalvai įvardinti, pvz., *Palšas* („pilkas, drumzlinas“) *vanduo kaip kova* („kava“) DTŽ-242. Zanavykų šnekteje spalvos pagrindu dūmai lyginami su šėma karve, pvz.: *Šėma karvutė dangų laižo (dūmai)* Zan2-18. Naminių gyvulių plauko spalvos pavadinimai ne tik įvardija spalvą, bet gali nurodyti ir šviesos toną, atspalvį. Dabartinės lietuvių kalbos žodyne nurodomos tokios reikšmės: *palšas* „šviesiai pilkas“ (DLKŽ, 490), *šėmas* „šviesiai, tamsiai ar melsvai pilkas“ (DLKŽ, 802), *šyvas* „šviesiai pilkas“ (DLKŽ, 811), *širvas* „širmas“ (DLKŽ, 810). Bet tarmėje vartojamas spalvos pavadinimas nebūtinai turi turėti bendrinei kalbai būdingą reikšmę. Zanavykų šnekteje palšo arklio spalva turi gelsvą atspalvį, pvz.: *Palšis, toks lyg geltonas, karčiai ir uodega juoda* Zan2-322.

Rastas vienas pavyzdys, kuri arklio spalva įvardijama būdvardžiu *geležinis*, pagal geležiai būdingą spalvą, pvz.: *Gelažinis* („geležies spalvos“) *arklys*. LTŽ-78.

Pilka spalva apibūdinama „kuris pelenų spalvos“ (DLKŽ, 555), tačiau pilka spalva gali turėti ir kitokį atspalvį. Pilkos spalvos, ne visai balti, pilkai balti gali būti grybai, pvz., *Pilkoki tie vokitukai* („tokie grybai“) DTŽ-263.

Pilka spalva gali būti vadinama ir tai, kas nėra visai žalia. Druskininkų šnekteje pilki gali būti krūmai, o zanavykų šnekteje pilki yra agurkai, pvz.: *Pilki tokie krūmai kaip šepėčiai* DTŽ-369; *Ankstybieji tai ne per didukai, pilki tokie* [a g u r k a i] Zan1-43.

Kadangi pavyzdžių, kuriuose užfiksuota pilka spalva yra palyginti labai nedaug, todėl ir reikšmė gana aiškiai apibrėžama. Tamsesnės pilkos spalvos yra žemė, šviesesnės – grybai. Kartais pilka spalva gali turėti žalią atspalvį (pvz., krūmai, agurkai). Kitais atvejais pilką spalvą galima įvardinti „kuris pelenų spalvos“. Spalvai pavadinti dažniausiai vartojamas būdvardis *pilkas*, rečiau

slaviškas būdvardis *sieras*. Vieną kartą pavartotas mažesnio intensyvumo ypatybę nurodantis pavadinimas *pilkokas*. Gyvulių plauko spalvai pavadinti vartojami atskiri pavadinimai, kurie ne tik įvardija spalvą, bet ir nurodo jos niuansus. Nors pilkos spalvos etalonu laikoma pelenų spalva, tačiau ją galima palyginti ir su geležimi.

3. RAUDONOS SPALVOS PAVADINIMAI

3.1. RAUDONAS, -A

Raudona yra viena iš pagrindinių spalvų. Lietuvių tarmėse šios spalvos pavadinimas dažniausias: iš viso rasti 218 pavyzdžių, kuriuose pavartoti būdvardžiai *raudonas*, *-a* arba *rudas*, *-a*. (DKŽ-6, DTŽ-27, LTŽ-25, ŠRD-22, Zan1-32, Zan2-41, Zie-65 kartus), tai sudaro 29 procentus visų pavyzdžių. Ši spalva aptinkama visose šnektose.

Dažniausiai ši spalva pastebima kaip odos spalva. Raudonas gali būti veidas, kojos, ausys, nosis, gerklė, liežuvis, pilvas, apgamas, votis ir pan., pvz.: *Prisirijęs, skiauterė* („veidas“) *raudona* DTŽ-329; *Suskilinėję kojos, net raudonos* DTŽ-330; *Vaiko auselės pasidarė raudonickos* („raudonutės“) *nog* („nuo“) *šalčio* LTŽ-27.

Raudonos spalvos gali būti kai kurių gyvūnų kūno dalys, pvz.: *Skiauterė raudona, bus gaidys* DTŽ-329; *Buselip* („gandro“) *dziubas* („snapas“) *ilgas ir raudonas* LTŽ-68. Raudonos spalvos yra ir kai kurie vabalai, pvz.: *Raudoni kieti liuliukai babuškos* („boružės“) DTŽ-25; *Raudonieji žukai* („vabalai“), *kur bulbos* („bulves“) *lenda* LTŽ-215; *Šūdvaboliai mėlyni, o karkvaboliai raudoni* ŠRD-123; *Prūsokai* („tarakonai“) *dideli raudonavoti* Zie-536.

Ir paukščių plunksnų spalva gali būti įvardyta kaip raudona, pvz.: *Galvutės raudonos, tai genys* Zan1-423; *Sniehiris* („sniegena“) *gražitka* („gražutė“), *raudonitka* („raudonutė“) *paukštika* Zie-610. Zanavykų ir Zietelos šnektose raudonų plunksnų yra vištos, viščiukai ir gaidžiai, pvz.: *Tokios raudonos, labai dėslios* [vištos] Zan1-263; *Raudonukai viščiukai tokie* Zan2-530; *Tie raudoni* [gaidžiai] *tai daugiausia pikti* Zan2-390.

Raudoni gali būti plaukai. Druskininkų, šiaurės rytų dūninkų ir zanavykų šnektose raudonplaukiai būna žmonės, pvz., *Kad raudoni plaukai, tai sako judošiaus giminės yra* Zan2-530. Raudona gali būti ir gyvulių ar naminių gyvūnų kūno danga. Druskininkų ir Zietelos šnektose raudonos gali būti karvės, arkliai ir katinai, pvz.: *Karvės būna raudonos, juodos, margos* DTŽ-298; *Važiuoja pirma pora arklių raudonų perleido, kita važiuoja baltų, ir tą perleido* Zie-349; *Nuėjo katinukas per tvorą do raudonam kaptone* („sermėgoje“) Zie-268.

Gana dažnai pastebima raudona augalų žiedų, kitų jų dalių, uogų, daržovių spalva. Pavyzdžių, kuriuose kaip būdinga raudona ypatybė nebūtų nurodyta kokio nors augalo žiedo spalva, nerasta tik Daukšių ir Lazūnų šnektose. Kitur raudoni yra bijūnai, gvazdikai, jurginai ir kt. gėlės, pvz.: *Pražydo mano tie rasaliniai* („rasalo spalvos“) *jurginai* ŠRD-297; *Krupa* („truputį“) *raudonavotas* („rausvas“) *kukelis* Zie-324.

Tik Daukšių šnektos žodyne neaptikta pavyzdžio, kur minimi raudonieji serbentai. Pvz., *Serbentai dvejoki: raudoni ir juodi* LTŽ-67. Panašios ar tokios pačios spalvos uogos Druskininkų šnektose yra spanguolės, kitose šnektose – šermukšnių, ožekšnių, katimpaučių, vilko uogos, pvz.: *Balta čeramšina* („putinas“) *visa girioj pabaltino savais baltais žiedais ir raudonomis uogomis* Zie-114.

Dažnai nuraudęs žmogus lyginamas su raudonuoju burokėliu. Šios daržovės ypatinga spalva pastebėta Lazūnų, zanavykų ir Zietelos šnektose, pvz., *Cviklovus* („raudonuosius“) *burokus ir virėm ir šutinom* Zie-112. Šiaurės rytų dūnininkų, zanavykų ir Zietelos šnektose raudonos spalvos gali būti bulvės, pvz.: *Čia tos vėluostios* („vėlyvosios“) *raudonosios [bulvės], ir jau kokios didelės* ŠRD-435; *Raudonavotos kunodos* („bulvės“) *ankstyvos* Zie-536.

Žvelgiant šių dienų akimis, ne visi pavyzdžiuose užfiksuoti raudoni daiktai gali būti apibūdinami „kuris kraujo spalvos“ (DLKŽ, 646). Raudona spalva apima plačiausią spektrą palyginti su kitomis spalvomis. Skiriasi atspalvis, šviesos tonas ir sodrumas, intensyvumas. Kaip rodo surinkta medžiaga, pagal spalvos atspalvį visas raudonos spalvos spektras gali būti dalijamas į tokias grupes:

1. raudonas, -a = geltonas, -a;
2. raudonas, -a = raudonas, -a + geltonas, -a;
3. raudonas, -a „kuris kraujo spalvos“;
4. raudonas, -a = raudonas, -a + mėlynas, -a.

Raudonas, -a = geltonas, -a. Rasti 4 pavyzdžiai, kuriuose auksas, auksiniai pinigai įvardijami kaip raudonos spalvos, pvz.: *Po vieną tį serebrus, o kur raudona – zalatas* LTŽ-215, 232; *Giliukis* („sėkmė, laimė“) *aukso raudonuosius sės jums ant kelio* Zan1-447. Raudona aukso spalva nėra atsitiktinė. Auksas yra geltonos spalvos metalas, tačiau, kaip teigia Daiva Vaitkevičienė savo knygoje „Ugnies metaforos“¹¹, egzistuoja metaforinis aukso ir ugnies ryšys. Tautosakoje ugnis nesunkiai transformuojasi į pinigus, ir atvirkščiai, folklorinis degančių pinigų siužetas yra vienas iš labiausiai žinomų. Auksas yra tarsi mitinė ugnies forma.

Raudonas, -a = raudonas, -a + geltonas, -a. Rasta 17 pavyzdžių. Šios grupės daiktus būtų galima įvardinti esant oranžinės spalvos. Būtent tokios spalvos yra voveraitės, pvz.: *Kad jau rudenį randam zelenyčių, lisyčių* („voveraičių“) *raudonitkų tokių* Zie-364.

Sodrios, intensyvios spalvos yra ugnis, pvz., *Leidžia iš gerklės raudonus* [ugnies] *kamuoliūs ir viauksi* [katiušos] Zan1-607. Ugnies spalvos pagrindą sudaro raudona spalva, tačiau ji yra ne gryna, sumaišyta su geltona. Lazūnų šnektose liepsna metaforiškai vadinama *žala* (žalas „tamsiai rausvas“, DLKŽ, 949), pvz.: *Žala žalačiulė dangų laižo (liepsna)* LTŽ-138.

¹¹ Vaitkevičienė D. Ugnies metaforos. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas. 2001. P. 53–54.

Panašios spalvos yra ir šermukšnių uogos, negalima teigti, kad jos grynai raudonos, o tik labai intensyvios oranžinės, pvz., *Nuėjo sodelin, raudoną kaliną* („šermukšni“) *gurina* („laužo“) Zie-226. Šiek tiek blankesnės, bet to paties atspalvio yra ožekšnių uogos, pvz., *Ožekšnių uogos raudonos, nenubyra ilgai, dailiai raudonuoja* Zan2-296.

Oranžinį atspalvį turi ir dygstantis asiūklis, pvz.: *Toji asiūkla raudona kai iš žemės išlizdinėja* Zie-364. Morkinį, beveik rudą atspalvį turi apskustas, nužievinas ir dar nepakankamai sudžiuvęs medis, pvz., *Kai apskuta, tai medžias pasidaro raudonas* Zie-602. Dar labiau panašesnis į rudą yra svogūnas, tačiau jo spalvos pagrindą sudaro raudonos ir geltonos spalvos mišinys, todėl jis skiriamas į šią grupę, pvz., *Panelė krūlicka* („apvalutė“), *gražicka* („gražutė“), *raudonicka* („raudonutė“), *kai į ją pažiūri, ašaros byra, verkti noris* (cibulia „svogūnas“) LTŽ-85.

Šiek tiek tamsesnės oranžinės spalvos yra žasų kojos, pvz., *Žasės kaklus ilgas ištiesė, raudonas lopas* („kijas“) *paraskėzdinėja, sparnais matoja* Zie-597. „Prigesintos“ spalvos gali būti žuvų pelekai, pvz., *Živų* („žuvų“) *plaksnės* („pelekai“) *raudonos* Zie-492.

Labai sodrios spalvos gali būti plaukai. Jie pavadinami *raudonais*, *rausvais* arba *ryžais*, pvz.: *Kad raudoni plaukai, tai sako judošiaus giminės yra* Zan2-530; *Ko tie vaikai su rausvais plaukais, tėvai juodplaukiai* ŠRD-115; *Tokie ryži plaukai, į rausvumą biskį.* Zan2-534. Jie gali būti tamsiai oranžiniai ar beveik rudi.

Raudonas, -a „kuris kraujo spalvos“. Rasti 32 pavyzdžiai. Raudonos spalvos etalonu laikomas kraujas. Dviejuose pavyzdžiuose užfiksuota, kad raudonos spalvos yra kraujo kūneliai (eritrocitai), pvz., *Raudonieji rutulėliai buvo jam išnykę iš kraujo* Zan2-594.

Ryškiai raudonos spalvos žiedus turi ir kai kurie augalai. Rasta pavyzdžių, kuriuose raudoni yra gvazdikai ir gaisrenos: *O čia raudonos gvazdės* („gvazdikai“) Zan1-533; *Liepsnelėm pas mus vadina, raudoni žiedai, lapai žali* Zan2-61.

Net vienuolikoje pavyzdžių užfiksuoti raudonieji serbentai, pvz., *Raudonieji serbentai saldesni, o itiej rūgštesni* LTŽ-228. Tokio paties atspalvio tik intensyvesnės, tamsesnės spalvos yra putino ir spanguolių uogos, pvz.: *Putinas žydi baltais žiedais, uogos raudonos išauga* Zan2-510; *Raudonų* („spanguolių“) *eina į gudus* DTŽ-298.

Taip pat ryškiai raudonos spalvos gali būti ir kai kurių paukščių plunksnos, pvz., *Gilukės* („sniegenos“) *su raudonais pilvukais, su ilgom uodegaitėm* DTŽ-100. Gandro kojos ir snapas taip pat gali būti apibūdinamas kaip kraujo spalvos, bet palyginti su anksčiau minėtais pavyzdžiais, šių paukščių kūno dalys yra tamsesnės, pvz.: *Senių tai snapai raudoni, o vaiku tai juodi, tik ant to atskiri* [gandrus] Zan1-38; *Vaikščioja kaip busela* („gandras“) *su raudonom pančekom* LTŽ-184.

Ryškiai raudonos spalvos gali būti ir grybai. Tokios yra musmirės, pvz.: *Dakšlai („taškai“)* balti [musmirių], *o kepurės raudonos* DTŽ-55; *Raudonas nevalgomas grybas musmirės* ŠRD-208.

Raudona, -a = raudona, -a + mėlyna, -a. Rasti 37 pavyzdžiai. Labai tamsiai raudona su mėlynu atspalviu yra raudonųjų burokėlių spalva, pvz.: *Raudonas gaidelis po žemę gieda (burokas)* Zan1-444.

Šiek tiek šviesesnės spalvos yra raudonos bulvės, pvz.: *Pirmiau siekėm raudonąsias* [bulves], *o mėlynas paskui* ŠRD-193; *Raudonos kunodos* („bulvės“) *sveikos, o baltų daugis puvelių* Zie-536. Kitos rūšies bulvės vadinamos *ružavomis, rožinėmis*. Jos yra šviesesnės spalvos, jų spalvos pagrindą sudaro raudona ir balta spalva.

Taip pat tamsiai raudonas su mėlynu atspalviu yra rūkytas kumpis ir skilandis, pvz.: *Kad privirs kiaušinių plačiausių rėtį, kad atkriošins raudonus kumpius geldoje* Zan1-772; *Cukraus į spirintą įpilk, tai raudonas būna kad o, spalvą gauna (apie skilandį)* Zan1-423.

Sodrios raudonos spalvos yra katinpaučių uogos, pvz., *Katimpaučiai, žolė tokia, raudonos uogos, kieti viduriai, skuriukės minkštos* Zan1-637. Tačiau jų raudonumas nėra kraujo spalvos, turi labai šviesiai melsvą atspalvį, plg. *Katimpaučiai grabėse* („grioviuose“), *pro mėlynumą tokios* [uogos] Zan1-637.

Šiek tiek melsvą atspalvį turi liežuvis. Jo spalva paprastai yra šviesi, nelabai sodri, pvz., *Antelis pantelis, raudonas stalelis, ant ko papuls, ant to pašmaukšt (liežuvis)* Zan2-349. Panašios spalvos yra ir gaidžio skiauterė ir pabarzdė, pvz.: *Kakariekū gaidaitis, raudonas rabenaitis* („skiauterė“) LTŽ-102; *Gražūs gaidžio karoliai raudoni* DTŽ-139. Raudoni su melsvu atspalviu gali būti gumbai ir votys, pvz., *Raudoni pumpiai iššokę, pūslės kyla* ŠRD-287.

Besileidžiančios saulės spalva yra raudona, bet mėlyno dangaus fone ji įgauna neryškų melsvą atspalvį. Tokios pat spalvos yra ir pašvaistė, dangus, debesys, pvz.: *Jeigu saulė prieš laidą raudona, rytoj lis* Zan2-8; *Nusileido saulė, ale vakaruose tos raudonas pazaras* DKŽ-107; *Dangus liepsnoja ugnim, lauk nelaimės* Zan2-61.

Kadangi šviesiausios yra tos spalvos, kurios maišomos su balta, o tamsiausios tos, kurios maišomos su juoda, pagal šviesos toną į šią skalę galima įterpti šviesiausią raudonos spalvos atspalvį *raudonas + baltas*. Pavyzdžių, kuriuose raudoną spalvą būtų galima įvardyti kaip *raudonas + juodas* nerasta.

Raudonas, -a = raudonas, -a + baltas, -a. Rasti 32 pavyzdžiai. Labai dažnai raudona spalva įvardijamos kūno dalys, tačiau šių kūno dalių raudonumas yra nevienodas. Kartais raudonas veidas iš tiesų tėra rausvas, pvz., *Viena moteriukė jauna, raudona kaip rožė*. Zan2-215. Čia raudona spalva yra šviesi, nesodri, neintensyvi, plg.: *Merga turėjo baltraudonus*

veidelius DTŽ-28. Poetiniame kontekste būdvardis *raudonas* turi semas „susijęs su aistra, meile, grožiu, sveikata“¹². Tai įrodo ir cituotas pavyzdys.

Ilgai verkus ar padauginus alkoholio raudonos gali būti ir akys, pvz.: *O kitas kap priverkia, tai akės raudonos* Zie-297; *Vynelio prilakęs, akys raudonos* DTŽ-184.

Kai pienas susimaišo su krauju, jis tampa rausvas, tačiau rastuose pavyzdžiuose užfiksuota, kad pienas yra ir raudonas, pvz.: *Sugedęs pienas eina krešuliais arba būna rausvas* Zan1-785; *Rajus* („karvių liga“), *bėga raudonas pienas* DTŽ-294.

Šviesiai rausvos spalvos yra sliekai, pvz., *Ateina ponas, raudonas žiponas, vištas atgykit, šunų nebijau (sliekas)* Zan1-457. Jų spalva nesodri, neintensyvi.

Kaip jau buvo minėta, skirtingų rūšių bulvės tarmėse įvardijamos skirtinga spalva. Tamsesnės vadinamos *raudonomis*, net *mėlynomis*, šviesesnės – *ružavomis*, *rožinėmis*, pvz.: *Šviesiai ružavos* [bulvės] *tos amerikinės* ŠRD-25; *O kitos* [bulvės] *skaitos rožinės, ankstybos* („ankstyvos“) Zan2-575.

Panašios spalvos yra ir rausvosios guotės, kurios Zietelos šnektoje vadinamos raudonutėmis, pvz.: *Podelenkos* („guotės“) *raudonitkos* („raudonutės“) *mažos, anos didelės neauga* Zie-500.

Intensyvios, tamsesnės rausvos spalvos yra karalienės („tokia gėlė“) žiedai. Toje pačioje zanavykų šnektoje jos vadinamos ir ružavomis, ir raudonomis, pvz.: *Kankalicos, širdžiukės ružavos* [žydi] Zan1-609; *Šitos karalienės žydėjo, nepaprastai raudoni žiedai* Zan1-617. Sunku tiksliai įvardinti šių gėlių spalvą. Gali būti, kad be raudonos ir baltos, į jų spalvos sudėti įeina ir truputis mėlynos spalvos, plg. širpinių gvazdiko spalva yra labai panaši, tačiau toje pačioje zanavykų tarmėje jo spalva įvardijama kiek kitaip, pvz., *Niegelkos* („širpiniai gvazdikai“) *žydi šviesiai ružavai, daugiau prie alyvinės*. Tokiu atveju ir karalienės žiedų spalva gali būti skiriama į kitą grupę.

Raudonas, -a = raudonas, -a + baltas, -a + mėlynas, -a. Rasti 27 pavyzdžiai. Susijaudinus, susigėdus, nuo šilumos ar dėl kitų priežasčių veido spalva gali pasikeisti, tapti sodresnė, intensyviau raudonesnė. Taip atsitinka dėl kraujo pritekėjimo į tam tikras vietas, pvz.: [Susijaudinusi] *raudona pasidariau kaip liepsna* Zan2-61; *Na jau tu raudonas (igėręs)* Zan2-530. Panašaus raudonumo gali būti raudona gerklė, raudonas pilvas, raudona nosis, pvz.: *Ir gerklė raudona, gavom turbūt to truco* Zan1-423. Viena pavyzdyje veido raudonumas yra dar ryškesnis, tamsesnis. Kalbama apie raudonas dėmes ant veido, kurios yra įgimtos, pvz., *Jeigu ugnis, gaisras, negriebk už veido, bus vaiko veidas raudonas* Zan1-501. Iš pavyzdžių matyti, kad šios spalvos reikšmėje yra degimo, ugnies sema: veido spalva lyginama su liepsna, raudonumas atsirado paveikus kažkokiai deginančiai medžiagai (plg. ugninis vanduo

¹² Juzelėnienė S. Būdvardžio raudonas semantinė sklaida// *Respectus Philologicus* Nr.7. Kaunas, 2002.

„degtinė“), dėl uždegimo. Raudonas gali būti ne tik veidas, bet ir kojos, pvz., *Suskilinėję kojos, net raudonos* DTŽ-330.

Raudonas, -a = rudas, -a. Yra žinoma, kad indoeuropiečių kalbose šaknis **rudh-* / **reudh-*, **roudh-* (atitinkamai su silpnuoju ir pamatiniu balsių kaitos laipsniu) reiškia „raudonas“.¹³ Taigi etimologiškai *rudas* ir *raudonas* yra bendrašakniai žodžiai ir įvardija tą pačią spalvą, tik ruda, žvelgiant šių dienų akimis, yra blankesnė („prigesusi“).

Rasti 36 pavyzdžiai, kur rudos salvos reikšme vartojamas žodis *raudonas, -a*. Raudoni gali būti išdegę, nuraudę kalneliai, pvz., *Kalneliai visur raudoni, nežėlė niekas* DTŽ-298.

Zietelos šnektoje raudonais vadinami kiaušiniai, nors iš tiesų jų lukšto spalva yra ruda, pvz., *Sako, kiaušinukų itų raudonų privira, raskulia* Zie-329.

Iš tiesų rudos, bet įvardijami kaip raudonos spalvos gali būti kai kurie skysčiai, pvz.: *Gaspadinė namų priėmė gražiai svečius: senučiams atnešė raudono aluko, vaikeliams saldaus pienučio* Zan1-34; *Visą arkliarūgštės šaką išverdi, vanduo raudonas pasidaro, [geri] ir nustoji viduriavęs* Zan1-58.

Raudona spalva įvardijami odiniai daiktai, pvz., *Važiuoja patrankos, pleškės raudonos girgžda* Zan2-429. Šią spalvą galima apibūdinti kaip sodriai, tamsiai raudoną, beveik rudą.

Apibendrintai sakoma, kad plytų spalva irgi yra raudona. Tačiau iš tiesų plytos yra labai intensyvios raudonos spalvos ir tiksliau jas galima apibūdinti kaip rudas, pvz., *Kai praėjo karas, tai kad išsibudavojo, tai dabar raudoni mūrai* Zan1-587. Panašios spalvos yra molio raudonumas, pvz. *Pečius dirbo iš raudono molio* Zie-134.

Taip pat raudona gali būti ir iš prastų miltų kepta duona, pvz., *Ale duona raudona tokia, šakaini* Zan2-530. Ji turi tamsiai rausva atspalvį, bet tiksliau spalvą galima įvardinti kaip rudą.

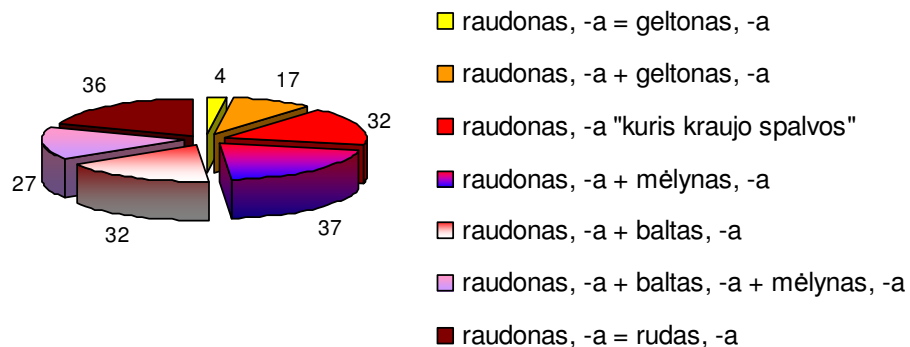
Dažnai apie rudų plunksnų vištas, viščiukus, gaidžius sakoma, kad jie yra raudoni: *Mano armija raudonoji, dvidešimt trys raudoniukai [viščiukai]* Zan2-530; *Atrodo, kad tos raudonos viščiukės bus* Zan2-530. Ir kai kurių rudų gyvūnų plauko spalva apibūdinama taip pat, pvz., *Raudona karvė* Zie-536. Tamsiai rudos spalvos vabalai (karkvabalai, tarakonai) irgi gali būti raudoni, pvz., *Prūsokai* („tarakonai“) *kam išsiveda, visos sienos raudonos kai išlenda* Zie-519.

Iš surinktų pavyzdžių matyti, kad daiktų spalva gana bendra. Labai nedaug atvejų (iš viso 24), kuriuose spalva konkretizuojama, pvz.: *rausva saulutė, ružavos vilko uogos, baltraudonis veidas, ryži plaukai, bijūninė skiauterė, vyšnavas veidas, rasalinė pivoonija, molinas žąsinas*. Spalvai

¹³ Василевич А. П., Кузнецова С. Н., Мищенко С. С. Цвет и название цвета в русском языке. Москва: КомКнига, 2005. С. 53.

įvardinti vartojami palyginimai, pvz.: *raudonas kaip kraujas, kaip ugnis, kaip žarija, kaip burokas, kaip žemuogė išnokus, kaip vyšnia, kaip vėžys, kojos ružavos kaip garnių*. Aptartuose pavyzdžiuose raudona spalva turi apibendrintą reikšmę, jungiančią visas spalvas, kurių pagrindą sudaro raudona su koku nors atspalviu. Paprastai spalvos turi ne vieną atspalvį, bet čia aptarti ryškiausi iš jų, kurių sema eina iš karto po pagrindinės. Kiek kiekvienos grupės pavyzdžių rasta, vaizduojama diagramoje (žr. 4 paveikslą):

4 paveikslas



3.2. RUDAS, -A

Kartais tie patys dalykai vadinami ir raudonais, ir rudais. Druskininkų tarmėje kielės plunksnų spalva įvardijama dvejopai, pvz.: *Kielė su raudona galvuke* DTŽ-151; *Kielė tai kitokis paukštukas, pilkom uodegaitėm, o galvukė ruda* DTŽ-151. Dvejopai šnektose įvardijama ir tarakonų spalva, pvz., *Prūsokai* („tarakonai“) *rudi sėdi kur nulindę* LTŽ-208.

Lazūnų šnekteje užfiksuotas pavyzdys, kuriame raudonos spalvos yra varis, pvz., *Miedzis* („varis“) *raudonavotas* („rausvas“) LTŽ-162. Iš tiesų vario spalva yra labai sodri, labiau ruda (ypač nenušveisto vario), negu raudona. Zanavykų šnekteje varine gyvate vadinamas gluodenas ir būdvardis *varinis* sinonimiškai vartojamas su būdvardžiu *rudas*, pvz.: *Rudoji gyvatė, varinė, tos tai jau nelabai te pavojingos* Zan1-461.

Rudai plaukų spalvai įvardinti vartojami kitokie pavadinimai. Zietelos šnekteje tamsiai rudi žmogaus plaukai vadinami *rusais*, pvz.: *Rusą kaselę raspindinėja, baltą čepkelį išdėdinėja*. Zie-113; *Krupika* („truputį“) *kaip juodas, tą vadina rusas* Zie-566. Zanavykų šnekteje rastas vienas pavyzdys, kuriame rudos spalvos plaukai įvardijami kaip kaštoniniai, kaštonų spalvos pvz., *Prano plaukai kaštoniniai buvo* Zan1-635. Druskininkų šnekteje rudaplaukis žmogus vadinamas *šėmu*, pvz., *Šėmas* („rudas“) *tokias bernas* DTŽ-369. Paprastai būdvardžiu *šėmas* įvardijama galvijų pilka plauko spalva. Ruda karvės plauko spalva vadinama *žala* ar *gnieda*, pvz.: *Ta žaloji karvė kolektyvo ŠRD-146; Gnieda karvė* Zie-211. Rudi arkliai vadinami *sartais, bėrais* (juodbėrais), *gniedais, diraisais*, pvz.: *Sartis arklys, geras tokis* DTŽ-317; *Tai aš būčiau*

nusipirkęs juodbėrą žirgelį Zan1-575; *Toj gnieda kumelė visai netraukia, tik eina skersa* DTŽ-105; *Dirašas arklys* DTŽ-68. Kaip matyti iš pavyzdžių, plaukų spalvos pavadinimai ne tik nurodo atspalvį, bet į jų reikšmę įeina ir spalvos šviesumo sėma. *Sartas* pavadina šviesiai rudą plauką, *bėras* – tamsiai rudą, beveik juodą, toks pat yra ir *gniedas* (rus. *гнедоў* „bėras“), *dirašas* pavadina gelsvai rudą plauką¹⁴.

Iš viso rasti 33 pavyzdžiai, kuriuose įvardijama ruda spalva (DTŽ-4, LTŽ-5, Zan1-7, Zan2-5, Zie-12 kartu). Be jau minėtų pavyzdžių, ruda gali būti pelės, šerno kailio spalva, gvazdikų žiedai, medus, surūdijusi geležis, pvz.: *Rudoj pelė* LTŽ-225; *Aš regėjau juos [šernus], jų ryžį šeriai* Zie-559; *Žemukai gvazdikai, tiej rudi* DTŽ-475; *Viržynan aviliai, geras medus, rudas, rudas* DTŽ-463; *Ryžavota geležis* Zie-559. Zanavykų šnektoje rasti 5 pavyzdžiai, kuriuose užfiksuoti rudos spalvos skysčiai. Du kartus rudas skystis palyginamas su arbata, pvz.: *Vanduo rudas kai arbata* Zan1-56; *Parsiveždavom konjako kaip arbatos rudos, tai tos mergos imdavo* Zan1-544. Ruda spalva lyginama ir su šokoladu, pvz., *Maišai, maišai, pasidaro toks skysčius rudas rudas, šokoladas grynai* Zan2-576.

Dabartinės lietuvių kalbos žodyne būdvardžio *rudas* reikšmė yra „kuris durpių spalvos“ (DLKŽ, 665). Nagrinėjamuose žodynuose rastas tik vienas pavyzdys, kuriame ruda spalva būtų įvardyta kaip durpių spalva, pvz., *Žemė rudos spalvos, kai durpžemė tokia* Zan1-344.

Druskininkų šnektoje rastas vienas pavyzdys, kuriame nėra konkretaus spalvos pavadinimo, spalva įvardijama kaip medis, pvz., *Iš linų, ot kaip sakyt, kaip medžias* („medis“) [*spalva*] DTŽ-204. Galima numanyti, kad omenyje turima medienos spalva, kuri yra labai šviesiai ruda.

Taigi ruda spalva gali būti lyginama ne tik su durpėmis, bet ir su šokoladu, arbata, medžio spalva. Spalvai pavadinti dažniausiai vartojamas būdvardis *rudas, -a*, spalva ne tik įvardinama, bet ir nurodomas jos atspalvis, kai kalbama apie plaukus. Tamsiai rudų plaukų spalvai įvardinti vartojamas slavizmas *rusas, -a* (rus. *русый* „rusvaplaukis, rusvas“), vieną kartą pavartotas būdvardis kaštoninis („kaštonų spalvos“), šėmas („rudas“). Gyvulių plauko spalvai pavadinti vartojami būdvardžiai *žalas, -a, gniedas, -a, bėras, -a, sartas, -a, dirrašas, -a*. Po vieną kartą pavartoti pavadinimai *varinis* (apie gluodeno spalvą) ir *ryžas* (apie šernų šerių spalvą).

¹⁴ Arklių spalvos [žiūrėta 2006-05-26]. Prieiga per internetą: http://lt.wikipedia.org/wiki/Arkli%C5%B3_spalvos

4. KITŲ SPALVŲ PAVADINIMAI

4.1. GELTONAS, -A

Geltona spalva lietuvių tarmėse fiksuojama gana retai. Iš viso rasti 47 pavyzdžiai, tai sudaro 6 procentus visų pavyzdžių (DKŽ-1, DTŽ-10, LTŽ-11, ŠRD-3, Zan1-5, Zan2-6, Zie-11 kartu).

Dabartinės lietuvių kalbos žodyne geltonos spalvos reikšmė įvardijama „kuris aukso spalvos“ (DLKŽ, 170). Lazūnų, šiaurės rytų dūnininkų ir zanavykų šnektų žodynuose rasti 5 pavyzdžiai (atitinkamai 2, 1 ir 2), kuriuose geltona spalva lyginama su auksu. 4 iš jų įvardijama ir spalva, ir metalas, pvz.: *Anas tokis bližga geltonas kaip zalatinis* („auksinis“) LTŽ-37; *Slimokas* („gluodenas“) *tokis bližga, geltonas kaip zalatinis* LTŽ-239; *Plaukai geltoni kaip auksas* ŠRD-89; *Auksiniai, geltoni tie karpiukai* Zan1-623. Šiuose pavyzdžiuose gluodenas, plaukai ir karpiai lyginami su auksu pagal spalvos panašumą, bet visų šių daiktų spalva yra skirtinga. Ypač išsiskiria gluodeno spalva. Šis driežas liaudyje vadinamas varine gyvate ir būtent spalvos panašumas į varį yra tikslesnis. Zanavykų šnekteje šio gyvūno spalva įvardyta kaip ruda, varinė, pvz., *Rudoji gyvatė, varinė, tos tai jau nelabai te pavojingos* Zan1-461, o šiaurės rytų dūnininkų šnekteje tas pats gyvis vadinamas raudonu, pvz., *Gelžinikei* („gluodenui“) *raudona kramė* („galva“) ŠRD-90. Ir karpių žvynų spalva nėra auksinė. Druskininkų šnekteje karpiai apibūdinami kaip sidabriniai, pvz., *Sidabrinės karpos* („karpiai“) *šitos* DTŽ-140. Sidabras yra baltos spalvos metalas. Tai leidžia manyti, kad karpiai yra labai šviesios spalvos, gali būti šiek tiek gelsvi, bet ne geltoni. Gali būti, kad auksiniais ar sidabriniais karpiai vadinami ne pagal spalvos panašumą, bet todėl, kad jų žvynai blizga.

Zanavykų šnekteje rastas vienas pavyzdys, kuriame spalvos įvardijimo nėra, minima aukso kepuraitė, t. y. liepsna, pvz., *Balta mundieraitė, aukso kepuraitė, pakulinis pilvas (žvakė)* Zan2-316. Ugnies lyginimas su auksu yra gana dažnas tautosakoje, tačiau iš tiesų ugnies spalva yra kiek kitokia nei minėto metalo. Ugnis nėra vientisos spalvos, nėra visiškai geltona. Liepsna turi raudoną atspalvį ir toje pačioje zanavykų šnekteje ugnis įvardinta kaip raudona, pvz., *Leidžia iš gerklės raudonus* [ugnies] *kamuolius ir viauksi* [katiušos] Zan1-607.

Daukšių ir Lazūnų šnektose rasta po 1 pavyzdį, kuriame geltonos spalvos pagrindu kiaušinio trynys lyginamas su auksu, pvz., *Pramuši ledą – randi cidabrą, pramuši cidabrą – randi auksą (kiaušinis)* DKŽ-41. Palyginti su auksinių plaukų ar auksinių karpio žvynų spalva, kiaušinio trynys yra tamsesnės, sodresnės geltonos spalvos.

Zanavykų šnekteje 2 palyginimuose geltona spalva pagal spalvos požymį lyginama su morka, pvz.: *Geltonas kaip morkinis sviestas* Zan2-214; *Persirgau geltlige, buvau*

geltonas kaip morka Zan2-214. Morkos spalva nėra grynai geltona, turi raudoną atspalvį. Lietuvių kalboje yra spalvos pavadinimas *morkinis*, kuris sudarytas pagal tai daržovei būdingą spalvą. Taigi morka nėra geltona, kaip teigiama zanavykų šnekte, ar rudos spalvos, kaip nurodoma Lazūnų šnekte, plg. *Pati ruda, o kasos žalios (morkva)* LTŽ-225.

Kituose pavyzdžiuose užfiksuoti junginiai *geltonas + daiktavardis*. Dažniausiai pastebima augalų geltona spalva, kaip būdinga jų ypatybė. 10 pavyzdžių užfiksuoti geltoni augalų žiedai, pvz.: *Svėrimi vadam* („vadinam“) *tas geltonas žoles* DTŽ-360; *Geltonųjų ramulių* („ramunių“) *verdam nuo rožės* ŠRD-296; *Latočių* („purienų“) *prirekam geltonų* Zie-343; *Padygo lineliai geltonu žiedeliu* Zie-149. Svėrių, ramunių ir purienų žiedai yra ryškios, sodrios geltonos spalvos. Lino žiedas yra mėlynas, o kai nužydi tampa gelsvas. Jo spalva šviesesnė, ne tokia intensyvi. Geltonos spalvos gali būti ne tik žiedai, bet ir augalo šaknis, pvz., *Baltas ponaitis, geltonas žiponaitis (svogūnas)* Zan2-452, nors ši spalva Lazūnų šnekte įvardijama kaip raudona, plg.: *Panelė krūlicka* („apskritutė“), *gražicka* („gražutė“), *raudonicka* („raudonutė“), *kaip ant jos pažiūri, ašaros byra, verkti noris (cibulia* „svogūnas“) LTŽ-85. Svogūno spalva yra labai intensyvi, tamsiai geltona su raudonu atspalviu, beveik ruda.

Geltoni gali būti medžių lapai rudenį, pvz., *Až* („net“) *geltona, kiek medy lapaičių* LTŽ-78, linai, pvz., *Ižaugę* („užžėlę“) *žolei, visi geltonitki* („geltonučiai“) *linai* Zie-200, ir jonažolių nuoviras, pvz., *Geltona arbata nuog* („nuo“) *jonažolynių* DTŽ-18.

7 pavyzdžiuose užfiksuoti geltonos spalvos grybai. Druskininkų šnekte geltoni yra baravykai ir čečevykai „tokie grybai“, pvz., *Kaziniais* („geltonaisiais baravykais“) *mes vadinom tokius geltonus ant aukštų kotų grybus* DTŽ-144; *Čečevykai toki grybai geltoni* DTŽ-51. Be to, viename pavyzdyje grybas yra geltonos spalvos dėl to, kad jau peraugęs, supuvęs, pvz., *Senas grybas, sukirmijęs, sušliuręs, geltonas jau* DTŽ-381. Lazūnų šnekte tokios spalvos grybai yra kiauliabudės ir voveraitės, pvz.: *Ruduškos geltickos* („gelsvos“) LTŽ-78; *Lapės* („voveraitės“) *geltonickos* („geltonutės“), *auga ant kalnelių* LTŽ-140. Toje pačioje tarmėje minimi ir baravykai, kurių spalva įvardijama kaip *palava*, pvz.: *Palavieji* („palši, gelsvi“) *baravykai jau auga* LTŽ-182. Visų paminėtų grybų spalva yra skirtinga. Peraugęs ir supuvęs grybas greičiau yra ne geltonas, bet rudas. Voveraičių spalvą tiksliau būtų galima įvardinti kaip oranžinę, t. y. geltonos ir raudonos spalvos mišinys (Zietelos šnekte šie grybai vadinami raudonais). Liaudiško kiauliabudžių pavadinimo *ruduškos* šaknis *rud-* yra tarsi nuoroda į rudą spalvą, tačiau Lazūnų šnekte šių grybų spalva įvardijama kaip gelsva. Tuo tarpu Druskininkų šnekte kiauliabudžių spalva yra balta, plg.: *Baltos buvo kiaulės* („kiauliabudės“), *sukirmija labai, didelės, krušnos* DTŽ-150. Tai rodo, kad šie grybai yra labai šviesūs, tikriausiai šviesiai gelsvi.

Geltonos spalvos gali būti ir gyvūnai, jų dalys, gyvūnų ir žmonių plaukai. Zietelos ir zanavykų šnektos žodynuose rasta po 1 pavyzdį, kur geltonas yra gylis ir tam tikras vabalas, pvz.:

Gyliai ilgi, geltoni. Zie-205; Geltoniej žukai (vabalai). LTŽ-78. Gylio spalvą tiksliau būtų galima įvardyti kaip pilkšvai gelsvą, o geltonieji vabalai yra šviesiai rudi.

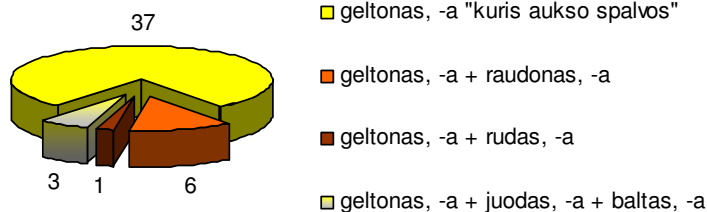
Rasti 5 pavyzdžiai, kuriuose geltonos spalvos yra plaukai. Geltonus plaukus zanavykų ir Druskininkų šnektose gali turėti arkliai, pvz.: *Tokį geltoną arkliuką turėjo Zan1-431; Bulonas („gelsvas“) arklys DTŽ-46.* Tokia spalva gali būti įvardijami ir žmonių plaukai. Rasti 3 pavyzdžiai (po 1 šiaurės rytų dūnininkų, zanavykų ir Zietelos šnektose), pvz.: *Tas vokietyš šviesus, geltonas buvo Zan1-431; Mergučiosa („merginoms“) geltoni plaukai gražest („gražiau“) Zie-199.* Geltonos gali būti ir paukščio plunksnos, pvz., *Gaidžių matai, geltona danga Zan1-234, arba snapas, pvz., Geltonais džiubais („snapais“) švirksčia ir gnybia, kulia Zie-677.*

5 pavyzdžiuose (3 iš jų Zietelos šnektose, 2 – Lazūnų šnektose) geltonas yra smėlis, pvz.: *Kada grindų („grindų“) nebuvo, p eskum („smėliu“) geltonu pirkią išpildinėjom („išbarstėm“) LTŽ-19; Do pripilė [akis] geltonimi žvirždelėmi („smėliu, smiltimis“) Zie-199.* Negalima teigti, kad smėlis iš tiesų yra aukso spalvos, t. y. geltonas. Jo spalva yra šviesiai gelsva, turi šiek tiek rusvą ar pilką atspalvį. Dabartinėje kalboje yra spalvos pavadinimas *smėlinis*, kuris tiksliau įvardina spalvą. Druskininkų šnektose smėlis netgi įvardijamas kaip baltas, plg., *Iš kraštų taisos žali maurai, per vidurį verčias balta pieska („smėlis“) DTŽ-344.* Būdvardžiu *baltas* šiuo atveju pavadinama labai šviesi spalva.

Geltonos spalvos daiktai pastebimi ir buityje, konkrečiau, maisto produktuose, pvz.: *O sūriai tokie apdžiovinti, geltoni, gražūs DTŽ-83; Nekas („kažkas“) padirbinėja, kad smetona („grietinė“) būtų geltona Zie-150.* Sūrio ir grietinės spalva nėra sodri, intensyvi. Šių produktų spalvos pagrindą sudaro balta spalva, o geltonas tėra atspalvis.

Geltona odos spalva rodo, kad žmogus nesveikas, serga. Rasti 3 pavyzdžiai (2 zanavykų ir 1 Zietelos šnektose), pvz.: *Kap („kai“) nesviekas („nesveikas“) žmogus, tai geltonas veidas Zie-199; Veidas jo geltonas, juosvas, išdžiuvęs, akys užkiūtusios Zan1-706.* Pastarajame pavyzdyje spalva patikslinama, sukonkretinama, nurodoma, kad veidas ne tik geltonas, bet ir juosvas, vadinasi turi pilką atspalvį.

Taigi ne visuose pavyzdžiuose geltona spalva yra vienoda, to paties atspalvio. Ne visus daiktus galima vadinti aukso spalvos. Kai kuriais atvejais geltona spalva gali turėti raudoną, rusvą atspalvį (pvz., ugnis, morka). Tokią spalvą būtų galima vadinti morkine, oranžine. Geltona spalva gali būti ir su pilkos atspalviu (pvz., veidas). Skiriasi ir spalvos šviesumas bei sodrumas. Kaip matyti iš nagrinėtų pavyzdžių, geltona vadinama ir tai, kas tėra gelsva, labai šviesiai geltona (pvz., plaukai, smėlis), ir tai, kas yra ryškiai ar tamsiai geltona (pvz., purienos žiedai, svogūnas). Kiek kiekvienos grupės pavyzdžių rasta, vaizduojama diagramoje (žr. 5 paveikslą):



Spalvos pavadinimai nėra įvairūs. Dažniausiai vartojamas būdvardis *geltonas, -a*, rečiau *geltonikas, -a* „geltonutis“, *geltonickas, -a* „gelsvas“. Po vieną pavyzdį rasta, kur kaip būdvardžio *geltonas* sinonimas vartojamas *auksinis, bulonas* (apie arklio spalvą) ir *palavas* (apie baravykų spalvą).

4.2. ŽALIAS, -A

Žodynuose rasti 64 pavyzdžiai, kuriuose minimi daiktai, turintys būdingą žalią spalvą (DTŽ-12, LTŽ-14, ŠRD-4, Zan1-6, Zan2-6, Zie-22). Šią spalvą žymintys žodžiai sudaro 9 procentus visų rastų pavyzdžių. Dabartinės lietuvių kalbos žodyne žalios spalvos reikšmė apibūdinama „kuris žolės spalvos“ (DLKŽ, 949).

Žodynuose rasti 7 (2 iš jų Lazūnų, 5 Zietelos šnekte) pavyzdžiai, kuriuose būtent tokios spalvos yra žolė, pvz.: *Žalia žolė išgulė, undenėlis* („vandenėlis“) *iškrito* LTŽ-130; *Pavasari apsidengė laukas žaliai žolai* Zie-139. Dar 13 (iš jų 6 kartus Druskininkų šnekte, 4 Zietelos, 2 Lazūnų ir 1 šiaurės rytų druskininkų šnekte) pavyzdžių minima žalia pieva, veja, lanka, žemė, pvz.: *Tinginių malkos žalia vejele užėjo* DTŽ-448; *Gaila žalioj lankoj baltų dobilėlių* ŠRD-87; *Niekas mūsų neraskirs* („neiškirs“) *aproč* („be“) *žalios žemės* Zie-56. Zanavykų ir Zietelos šnekte užfiksuota, kad aplink yra žalia (galima spėti, kad omenyje turima ir žolė), pvz.: *Pasidairyk apie rundą* („aplinkui“), *kaip viskas gražu ir žalia* Zan2-585; *Pavasari žalitka, gražitku* Zie-797. Druskininkų ir zanavykų šnektose minimas žalias šienas, kuris irgi yra žolė, tik nupjauta, pvz., *Žalias [šienas] kaip aksomas* Zan1-29.

Iš tautosakos yra atėjęs žalios rūtos motyvas. Jis labai dažnas ir tarmėse. Rasta 10 pavyzdžių (4 Lazūnų, 3 Zietelos, 2 Druskininkų ir 1 šiaurės rytų dūnininkų šnekte), pvz.: *Berneli mano, kam nuvytinai žalią rūtėlę* DTŽ-466; *Žalioji rūtėlė, kas tave sėjo, kas apravėjo?* LTŽ-216; *Žalia rūtėlė dvejus lapelius* Zie-567. 3 pavyzdžiuose su žalia rūta lyginamas šienas (Druskininkų ir zanavykų šnektose) ir bulvės (zanavykų šnekte), pvz.: *Šienas gražus,*

žalias kap rūta DTŽ-313; *Šienas žalias kaip rūta* Zan2-594; *Mano bulvės kaip rūta žydėjo* Zan1-187.

3 kartus minimi žali maurai (2 Druskininkų, 1 zanavykų šnektos žodyne), pvz.: *Upelis teka vandenėlio, iš kraštų taisos žali maurai* DTŽ-203; *Žalias kaip mauras vanduo nuo lapų* Zan2-137.

Žalios spalvos gali būti ir kiti augalai, jų dalys. Lazūnų šnekteje žalia yra kraujažolė, rugiai, morkų lapai ir svogūnų laiškai, pvz.: *Krivaunykas* („kraujažolė“) *tokis žalickas* („labai žalias, žalutis“), *drabnickos* („smulkūs“) *jo lopelės* („lapeliai“) LTŽ-151; *Žali rugiai palavėja, aš tiem rugiam ne plovėja* LTŽ-182; *Pati ruda, kasos žalickos (morkva)* LTŽ-225; *Cibulių* („svogūnų“) *plunksnos* („laiškai“) *dabar žalios* LTŽ-202. Šiaurės rytų dūnininkų šnekteje žaliais apibūdinami diemedžiai, pvz., *Ak tas dievmedėlis* („diemedėlis“), *žaliasis medelis* ŠRD-71. Zanavykų šnekteje žalios spalvos yra neišnokę javai, vijokliai, agurkų lapai, liepos, kadagynas, pvz.: *Be rugpjūčio negali jos [duonos, javų] nė pajudyt, vis dar žali ir žali* Zan1-573; *Visas stiklinis [namas] ir ten tokių šitaip išlanguota kartelių ir apsviję vijoklių žalių* Zan2-24; *Lig rudens [agurkų] lapai būdavo žali* Zan2-578; *Kas tas daržas, kas ne daržas, klampynai, klampynais apipytas, žaliom liepom apsodytas* Zan1-719; *O ir priėjom girelę, žalią kadagynėlį* Zan1-587. Šioje šnekteje ir šluota yra žalia, pvz., *Aukšta mergelė, žalia suknelė, per vidurį susijuosusi po aslą šokinėja (šluota)* Zan1-579. Kadangi šluota daroma iš virbų, nulaužytų medžio šakelių, ji negali būti žalia. Tokia spalva turi pilką ar rudą atspalvį. Zietelos šnekteje užfiksuota žalia giria, sodas, medžių šakos, lapai: *Žalia girelė jau geltonuoja, mana širdelė jau markvitnuoja* („liūdi“) Zie-383; *Aš pasaudyčia* („pasodinčiau“) *savo kūmutę žaliom sode iš raudonų rožių* Zie-536; *Karklų lapukai žatitki, krupa* („truputį“) *ilgitki* Zie-232; *Bit daugelis šakų žalitkų* Zie-649.

3 pavyzdžiuose minimas žalias vynas (1 lazūnų ir 2 Zietelos šnekteje), pvz.: *Atsigėriau žalio vyno ir papuoliau ant purvyno* LTŽ-209; *Pirmam kupke* („puoduke“) *žalias vynas, kitam kupke saldus medus, tračiam kupke kvietinis alus* Zie-337. Vyno spalva nėra tokia pati kaip žolės ar medžių lapų. Ji yra daug šviesesnė, ne tokia sodri ir gali turėti gelsvą atspalvį.

Žalios spalvos yra vokiečių kareivių uniformos. Rasti 2 pavyzdžiai (po vieną zanavykų ir Zietelos šnektų žodynuose), pvz.: *Uniformos ne taip kaip vokiečių, kai pieva žali* Zan2-387; *Niemčiai* („vokiečiai“) *atvažiavo tokie žalioj adieždoj* („žaliai apsirengę“) Zie-45. Pirmajame pavyzdyje teigiama, kad kažkieno uniformos yra pievos spalvos, ne tokios, kokias dėvi vokiečių kareiviai. Paprastai uniformos siuvamos iš tokios spalvos medžiagos, kad žmogus, vilkintis tokią aprangą, būtų nepastebimas, susilietų su aplinka. Tokiai spalvai įvardyti yra tarptautinis pavadinimas *chaki*, kuris išvertus iš hindi kalbos reiškia „purvo spalva“ (TŽŽ, 83). Taigi vokiečių uniformos spalva gali turėti rusvą atspalvį, būti rusvai žalsva.

Žalia spalva pastebima ne tik augaluose ar aprangoje. Tokios spalvos gali būti ir gyvūnai. Druskininkų šnektoje žalios spalvos yra šilovarnis, o Zietelos – žuvis: *Yra dar žalia varna* („šilovarnis“). DTŽ-444; *Sugauna žalia živą* („žuvį“) *Zie-797*. Šilovarnio plunksnų ir žuvies žvynų spalva iš tikrųjų yra pilka su žaliu atspalviu.

Druskininkų šnektoje užfiksuotas vienas pavyzdys, kuriame žalios spalvos yra grybas, pvz., *Zelionkos* („žaliuokės“) *anta viršaus žalia, apačioj balta ar geltona* DTŽ-469. Šio grybo spalva yra labai tamsiai žalia, samaninė.

Žalia yra viena iš vaivorykštės spalvų. Ji neliko nepastebėta Zietelos šnektoje, pvz., *Ant dangaus juosta* („vaivorykštė“) *radosi, juosta žalia in raudono* *Zie-251*. Vaivorykštės kraštinės spalvos raudona ir violetinė. Žmogaus akiai raudona spalva yra geriausiai pastebima, o violetinė, mėlyna, atvirkščiai, ne taip gerai fiksuojama. Tai lemia spalvos bangų ilgis. Galbūt todėl žalia gali būti matoma kaip kraštinė vaivorykštės spalva, o visa vaivorykštė – kaip perėjimas nuo žalios iki raudonos.

Sumušus kokią nors kūno vietą, ant odos atsiranda mėlynė. Zanavykų šnektoje sumušimo vieta yra dviejų spalvų: *žalia mėlyna*, pvz.: *Tik neklausyk, iš tavęs žalia mėlyną padarysiu* *Zan2-152*; *Arklys išėjęs davė, koja žalia mėlyna* *Zan2-152*. Iš tikrųjų mėlynė iš pradžių būna mėlyna, o paskui pereina į žalią atspalvį. Kaip matyti iš pavyzdžių, zanavykų šnektoje spalvos pereina viena į kitą atvirkščiai.

Pasikeitus būsenai, pavargus, akyse rodosi žalia spalva: *Pailsau, net akyse žalia pasidarė* *Zan1-27*.

Daugiausia rasta pavyzdžių, kuriuose žalią spalvą galima apibūdinti „kuris žolės spalvos“. Žalios daiktai spalvos pagrindu lyginami su rūta, žole, pieva, maurais. Retai žalia spalva turi koki nors atspalvį. Kartais žalia spalva gali būti įvardijama tai, kas turi rusvą, pilką ar gelsvą atspalvį (pvz., šluota, kareiviška uniforma, vynas). Kalbant apie odos sumušimus, mėlynės, žalia spalva įgauna mėlyną atspalvį, t.y. įmanomas spalvų perėjimas nuo žalios iki mėlynos. Kiek kiekvienos grupės pavyzdžių rasta, vaizduojama diagramoje (žr. 6 paveikslą):

6 paveikslas



4.3. MĖLYNAS, -A

Iš viso rasta 80 pavyzdžių, kuriuose minimi būdingą mėlyną spalvą turintys daiktai (DKŽ-1, DTŽ-16, LTŽ-11, ŠRD-20, Zan1-7, Zan2-9, Zie-16). Tai sudaro 11 procentų visų pavyzdžių.

Viena iš mėlynos spalvos reikšmių yra „kuris rugiagėlių, dangaus spalvos“ (DLKŽ, 391). Mėlyna spalva, kaip rugiagėlių pagrindinė ypatybė, užfiksuota tik vieną kartą Druskininkų šnektoje, pvz.: *Rudagėlės* („rugiagėlės“) *rugiuose mėlynos tokios* DTŽ-309. Bet panašios spalvos yra ir kitų augalų žiedai. Druskininkų šnektoje kaip būdinga ypatybė minima mėlyna bajorių, balzaminų, jovarų, paprastosios juodgalvės žiedų spalva, pvz.: *Bajorai* („didžiagalvė bajorė“) *mėlyni nog* („nuo“) *reumato* DTŽ-26; *Bitės* („balzaminai“) *mėlyni karpyti lapeliai* DTŽ-36; *Pas klėties langą ievaris* („jovaras“) *žydi vis mėlynais žiegeliais* („žiedeliais“) DTŽ-118; *Kakliažolynai* („paprastieji juodgalviai“) *mėlyni* DTŽ-131. Toje pačioje šnektoje mėlynos akys pagal spalvos panašumą lyginamos su šilagėlėmis, pvz., *Gražus vaikas, akys kab* („kaip“) *šilagėlės* DTŽ-373. Zanavykų šnektoje minimi mėlyni dirviniai raguoliai ir šliaužiančiosios tramažolės žiedai, pvz.: *Mūsų pievoje yra mėlynų katiliukų* („dirvinių raguolių“) Zan1-636; *Šitos jau rietenos, roželė* („šliaužiančioji tramažolė“) *kokia, ji vaisinga tokiais mėlynais žiedžiukais, jos paeina galiukai ir vėl įsikabina, tokie mėlyni žiedukai, jos labai veisiasi kai šlapias metas* Zan2-575.

Zietelos šnektoje paprastai mėlynos spalvos yra alyvų žiedai, bet, kaip matyti iš pavyzdžio, alyvos gali būti ir kitos spalvos, pvz., *Bezas* („alyvos“) *yra baltu žiedu, ne tiktai mėlynu* Zie-389. Alyvų spalva pavadinti dabar vartojamas būdvardis *alyvinis*, tarmėse toks spalvos pavadinimas neužfiksuotas, tačiau Druskininkų šnektoje vartojamas spalvos pavadinimas *alyvų spalva*, pvz.: *Nusipirkau siūlų bėzų* („alyvų“) *spalvos* DTŽ-35.

Dangaus mėlynumo spalva paminėta 4 kartus. Lazūnų šnektos žodyne suknelės spalva apibūdinama kaip dangaus spalvos, pvz., *Josios sukienkos* („suknelės“) *cvieta* („spalva“) *kaip dangus, dangiškas* LTŽ-51. Šiaurės rytų dūnininkų šnektoje mėlynas dangus paminėtas 2 kartus, pvz., *Mačiau tik mėlyna dangų* ŠRD-193. Zanavykų šnektos žodyne užfiksuotame pavyzdyje dangus neminimas, bet galima numanyti, kad kalbama būtent apie dangų, pvz., *Vėl gal lytaus bus, mėlyna iš pažemės* Zan2-90. Paprastai dangaus spalva yra labai šviesi, kitaip ją galima įvardinti kaip žydrą. Prieš lietu dangaus spalva gali pasikeisti, tapti ryškesnė, intensyvesnė, tamsesnė.

Mėlynos spalvos ypatybę turi ir vanduo. 4 kartus Lazūnų šnektoje ir 7 kartus Zietelos šnektoje minimos mėlynos marios, pvz.: *Ir pagavo mane nog* („nuo“) *godno* („gero“) *gaspadorio* („šeimininko“) *ir nunešė mane až* („už“) *mėlynų marių, až aukštų kalnų* LTŽ-77; *Papūsk papūsk, buinas vėjas, dor* („ir“) *po grynam lauke do po mėlynomi marėmi, do po plačiomis*

prastaromi („laukais“) Zie-499. Dar du kartus minimas tiesiog mėlynas vanduo (šiaurės rytų dūnininkų šnektoje) ar nuo vandens mėlyna (Lazūnų šnektoje), pvz.: *Po lūgą* („baloje, pelkėje“) *mėlyna – anduoj razsiliejo* („vanduo išsiliejo“) LTŽ-158; *Dangaus mėlynumo anduo* (vanduo) [nuo mėlynojo akmenėlio], *parplauni* [grūdus], *nebedeguliuoja* („nebeserga rūdimis“) ŠRD-67. Paskutinis pavyzdys lyg nurodo, kad vandens ir dangaus spalva vienoda.

6 kartus pavyzdžiuose (iš jų 3 šiaurės rytų dūnininkų, 2 Druskininkų ir 1 zanavykų šnektoje) užfiksuotas mėlynasis akmenėlis. Mėlynuoju akmenėliu paprastai vadinamas vario sulfatas, pvz.: *Parkos* („niežai“) *arkliams, nog* („nuo“) *jų buvo mėlynas akmuoj* DTŽ-245; *Mėlynasis akminiukas nuo žaizdų* ŠRD-193. Jo spalva sodriai mėlyna. Zanavykų šnektoje mėlynuoju akmenėliu vadinami kalio permanganato grūdėliai, pvz., *Mėlyną akmenėlį kripčiolu vadindavo* Zan1-770. Kalio permanganatas nėra mėlynos spalvos, jo spalvą sudaro mėlynos ir raudonos spalvos mišinys.

Druskininkų ir šiaurės rytų dūnininkų (po 2 pavyzdžius) šnektose mėlynos spalvos yra bulvės, pvz.: *Mėlynės* („mėlynosios“) *bulbės užauga kaip kulokai* („kumščiai“) *ir karvei pakapoji* DTŽ-205; *Pamėčiau mėlynųjų* [bulvių] *dėl pasiurvinėjimo* ŠRD-416. Bulvių spalva nėra vientisa, nėra rugiagėlių ar dangaus spalvos. Ši spalva turi raudoną atspalvį. Bulvių spalvą tiksliau būtų galima įvardinti kaip violetinę, šviesiai violetinę.

Mėlynos spalvos gali būti ir kai kurios uogos. Druskininkų šnektoje uogos neįvardintos, pvz., *Ir nuėjau mėlynių* („mėlynųjų“) *uogų, o karštis buvo* DTŽ-205. Lazūnų šnektoje mėlyni yra serbentai, pvz., *Serbentai būsta raudoni ir mėlyni* LTŽ-158. Zanavykų šnektoje užfiksuotos mėlynos slyvos ir katimpaučiai, pvz.: *Kryklės, mėlynos mažos saldžios slyvos* Zan1-770; *Katinpaučiai grabėse* („grioviuose“), *pro mėlynumą tokios* [uogos] Zan1-637. Visų minėtų uogų spalva nėra vienoda. Slyvų spalva yra intensyvi, tamsi, katinpaučiai iš tiesų yra violetinės uogos, jų spalvą sudaro mėlynos ir raudonos spalvos mišinys, o serbentai labai neįprastai vadinami mėlynais. Iš tiesų šios uogos yra labai tamsiai mėlynos, beveik juodos ir toje pačioje Lazūnų tarmėje vadinamos juodaisiais serbentais, plg., *Serbentai dvejoki: raudoni ir juodi* LTŽ-67.

Kai kurių paukščių plunksnos įvardijamos esant mėlynos spalvos. Lazūnų šnektoje mėlynos spalvos plunksnas turi gegutės (rasti 3 pavyzdžiai), pvz., *Musi* („turbūt“), *gegužėle, musi, mėlynickoji* („mėlynute“), *sunkią žiemelę pajausdinėji* („nujauti“)? LTŽ-97. Zietelos šnektoje tokios spalvos yra karveliai (rasti 2 pavyzdžiai), pvz., *Oi tu karvelėli, mėlynas paukšteli, ar girdėjai, ar ragėjai, kaip aguona sėja* Zie-274. Gegutės plunksnos yra raibos, pilkai ir baltai margos, o karveliai paprastai būna visiškai pilki.

Mėlynaisiais karvelėliais zanavykų šnektoje vadinami uniformuoti pareigūnai – tarybinių laikų milicininkai, nes jų uniformos spalva būtent tokia: melsvai pilka, pvz.: *Šnapsas virė kunkuliavo, mėlynieji karvelėliai kieman įvažiavo* Zan1-629.

Zietelos šnektoje vieną kartą pavartotas būdvardis granatovas, kuris pavadina mėlyną spalvą ir nurodo tamsų jos toną, pvz., *Paltas bit iš vilnų, granatovas* („tamsiai mėlynas“), *gražus Zie-213*.

Šiaurės rytų dūnininkų šnektoje mėlyni yra mėšlavabaliai, pvz., *Šūdvaboliai* („mėšlavabaliai“) *mėlyni, o karkvaboliai* („karkvabaliai“) *raudoni* ŠRD-123. Šių vabalų spalva nėra tokia pati kaip rugiagėlių ar dangaus. Mėšlavabaliai būna labai tamsiai mėlynos spalvos, beveik juodos.

Dauškių ir zanavykų šnektose mėlyną spalvą gali turėti molis ar smėlis, pvz.: *Tik išsivertė tokia melsva šlyna* („šlynas“) DKŽ-142; *Toks milsvas* („melsvas“) *smėliukas* Zan2-188. Mėlyna gali pasirodyti ir nuo dūmų. Rastas 1 pavyzdys Lazūnų šnektos žodyne, pvz., *Pirkioj prirūkę, alne* („net“) *mėlyna* LTŽ-226. Molis ir smėlis yra pilkos spalvos, o dūmų spalva galėtų būti įvardinta kai melsvai pilka. Plg. zanavykų šnektoje dūmų spalva apibūdinama kaip *šėmos karvės*, pvz., *Šėma karvutė dangų laižo (dūmai)* Zan1-628.

Net ugnies spalva gali būti mėlyna, pvz., *Žybt, liepsnelė pasirodo mėlyna, kiba* („negi“) *auksas dega* Zan1-674. Mitologijoje mėlyna ugnis yra šalta, ją sukelia žaibas, o degantis auksas paprastai yra karšta ugnis¹⁵. Tačiau šiuo atveju ugnies spalvą galima pateisinti žodeliu *žybt*, kuris nusako staigų veiksma. Ką tik išžiėbusi ugnis dar nėra įkaitusi, gali būti šalta.

Kai žmogus pavargsta, akyse ima temti. Tamsos spalvai nusakyti renkamosi arba žalia spalva, kaip jau buvo minėta, arba mėlyna, pvz., *Mėlyna akyse dirbasi* Zie-389. Abi spalvos šalto tono, labai artimos, kai kuriose pasaulio kalbose, neskiriamos; ir lietuvių tarmėse *žalias* ir *mėlynas* vartoseną kai kuriais atvejais paraleli.

Kita būdvardžio mėlynas reikšmė yra „pamėlynavęs“ (DLKŽ, 391). Nagrinėjamuose žodynuose rasti 22 pavyzdžiai, kuriuose mėlyna spalva turi būtent tokią reikšmę. Žmogaus oda gali pamėlynuoti dėl kelių priežasčių: 7 pavyzdžiuose nurodoma mėlyna oda yra tų žmonių, kurie piktnaudžiauja alkoholiu. Šiaurės rytų dūnininkų šnektoje rasti 4 pavyzdžiai, kuriuose mėlynais apibūdinami girtuokliai, pvz.: *Mėlyni pijokai, susimeta sumestinę, ir liuožiaž* („godžiai geria“) *užlindę kur* ŠRD-358; *Geria mėlyni pijokai be užkandos* ŠRD-417. Zanavykų šnektoje rasti 3 pavyzdžiai, kuriuose nosis nuo gėrimo mėlyna yra, pvz.: *Nuo rašalo* („pigaus vyno“) *jau nosis mėlyna* Zan2-526; *Jo nosis mėlyna kai nuodėgulis* Zan2-252. Pastarasis pavyzdys rodo, kad pagal spalvos panašumą nosis gali būti lyginama su nuodėguliu, tačiau nuodėgulio spalva yra kiek kitokia. Sudegęs medis yra labai tamsios spalvos, juodas. Šiaurės rytų dūnininkų šnektoje tokiai

¹⁵ Vaitkevičienė D. Ugnies metaforos. Vilnius. Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas. 2001. P. 12.

spalvai įvardyti vartojamas sudėtinis spalvos pavadinimas *juodmėlinis*, kuris reiškia „*juodai mėlynas*“, pvz., *Sustipo, juodmėlinis guli prisisproges* ŠRD-115.

Oda, nagai taip pat gali pamėlynuoti nuo šalčio. Rasti 3 pavyzdžiai (1 Druskininkų, 2 šiaurės rytų dūnininkų šnektoje), pvz.: *Siūturuosi („skalausi“) Nemnikščin, nagai mėlyni bus* DTŽ-326; *Ruselis apšarmojes, mėlynas visas* ŠRD-193; *Sušalęs, mėlynas visas* ŠRD-193.

Oda pamėlynuoja ir sutinus, nuo sumušimų, melsvą atspalvį gauna negaluojant, nusilpus. Druskininkų ir šiaurės rytų dūnininkų šnektose (rasti 2 pavyzdžiai) mėlyni gali būti paakiai, pvz.: *Poakiai mėlyni, šleikštu anta jos („į ją“) žiūrēt* DTŽ-379; *Antakiai uždaužyti, mėlyni* ŠRD-28. Zanavykų šnektoje mėlynos yra kojos, Zietelos šnektoje tiksliai pamėlusios odos vieta nepasakyta, o šiaurės rytų dūnininkų šnektoje mėlynas yra visas vaiko kūnelis ir neišgydomas randas, pvz.: *Už stalo užsirėmusi žiūriu, kojos mėlynos mėlynos* Zan2-152; *Stovi pasikūle, mėlynas visas* Zie-389; *Mėlynas kūnelis, neilgai tas vabalėlis tegyvens* ŠRD-194; *Mėlyna („neišgydomą randą“) gavo lig mirties* ŠRD-193.

Nuo alkoholio, šalčio ir kitų dalykų odos spalva būna pamėlusi, bet spalva turi ir raudoną atspalvį, plg.: *Prisirijęs, skiauterė („veidas“) raudona* DTŽ-329; *Na jau tu raudonas (igėręs)* Zan2-530. Tiksliau tą spalvą būtų galima įvardyti kaip violetinę. Negaluojančio vaiko odos spalvą tiksliau būtų galima įvardyti kaip melsvą, šviesiai mėlyna. Ji tikrai nėra tokia sodri kaip mėlynės ar pamėlynavusios nosies spalva.

Mėlynos spalvos gali būti ne tik žmogaus oda. Zanavykų šnektos žodyne rasti 2 pavyzdžiai, kuriuose užfiksuota pamėlusi nuo gangrenos karvės tešmens ir paukštienos spalva, pvz.: *Karvės tešmuo mėlynas kai gangrina* Zan1-408; [Parduotuvėje paukščiai] *mėlyni, net juodi* Zan2-152. Mėlyna spalva vėl lyginama su juoda.

Nuo grybelio ir medžio spalva gali pasidaryti mėlyna. Zietelos šnektoje rasti 3 tokie pavyzdžiai, pvz.: *Medžias pagulėjo, tai mėlynas pasidarė* Zie-389.

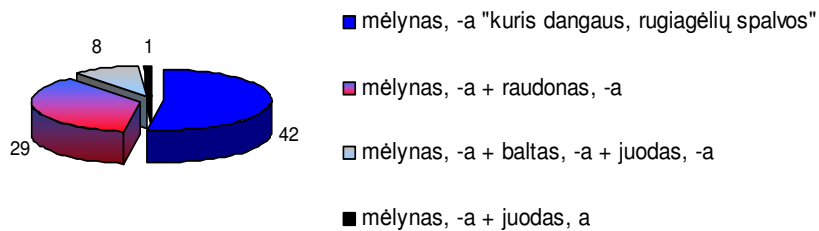
Taigi mėlynais vadinami ir tie dalykai, kurie yra šviesiai mėlynos spalvos (tiksliau būtų galima pavadinti *žydrais*) (pvz. dangus, vanduo), ir tie, kurie yra tamsiai mėlynos spalvos (pvz., slyvos, mėšlavabaliai). Spalva ne visada yra gryna. Ji gali turėti raudoną atspalvį (pvz., bulvės, oda), būti labiau panaši į pilką (pvz., paukščių plunksnos, molis) ar net juodą (pvz., nuodėgulis). Mėlynos ir juodos spalvos neskyrimas nėra atsitiktinis. „Latvių kalbos žodis melns „juodas“ rodytų buvus vieną bendrą žodį juodai ir mėlynai spalvai pavadinti.“¹⁶ Matyt, senoji *mėlyno*, -os reikšmė buvo „juodas, tamsus, tamsiai pilkas“.

Šiai spalvai pavadinti dažniausiai vartojamas būdvardis *mėlynas*, rasta po vieną pavyzdį, kur spalva įvardijama lyginant su kažkokiu daiktu: *kaip šilagėlės, kaip alyvos, kaip dangus, kaip*

¹⁶ Jasiūnaitė B. Daugailiškių tradiciniai palyginimai// Kalbotyra. T. 45 (1). P. 5–19.

nuodėgulis. Viena kartą pavartotas mažesnio intensyvumo ypatybę reiškiantis būdvardis *mėlšvas*, jis įvardija smėlio spalvą, kuri nėra sodri, tamsi, ryški. Po vieną kartą pavartoti būdvardžiai *juodmėlinis* ir *granatovas*, kurie kaip tik pavadina labai intensyvią, sodrią, tamsią spalvą. Kiek kiekvienos grupės pavyzdžių rasta, vaizduojama diagramoje (žr. 7 paveikslą):

7 paveikslas



IŠVADOS

Iš surinktų pavyzdžių matyti, kad pagrindiniai spalvų pavadinimai tarmėse tėra 6: *baltas*, -*a*, *juodas*, -*a*, *raudonas*, -*a*, *geltonas*, -*a*, *žalias* –*a* ir *mėlynas*, -*a*. Šie spalvų pavadinimai vartojami dažniausiai. Kartais pavartojami spalvų pavadinimų tarminiai variantai su priesagomis *itkas*, -*a*, *ickas*, -*a*, pvz., *baltickas*, -*a*, *geltickas*, -*a*, *juoditkas*, -*a*, *žalitkas*, -*a* ir pan. Kelis kartus pavartoti silpnesnę ypatybę nurodantys būdvardžiai, pvz.: *pusbaltis*, -*ė*, *pilkokas*, -*a*, *rausvas*, -*a*, *geltonickas*, -*a* („gelsvas, -a“), *milsvas*, -*a* („melsvas, -a“), ir sudurtiniai pavadinimai, pvz., *baltraudonis*, -*ė*, *juodmėlinis*. Žmonių ir gyvulių plaukų spalvai pavadinti dažnai vartojami specialūs pavadinimai, pvz. *žilas*, *ryžas*, *sartas*, *bėras*, *šėmas*, *žalas* ir pan., nors pasitaiko atvejų, kai tais pačiais pavadinimais įvardijama ir ne plauko spalva, pvz. *žila dešra*. Vartojami spalvų pavadinimai, padaryti iš daikto, kuriam būdinga tokia spalva, pavadinimų, pvz., *vyšnavas*, *bijūninis*, *auksinis* ir pan. Tokie spalvų pavadinimai tarmėse gana reti. Dažniau vartojami palyginimai, kuriuose spalvos pavadinimas lyginamas su realija, kuriai ši spalva yra būdingiausia, pvz. *baltas kaip sniegas*, *juodas kaip anglis*, *mėlynas kaip dangus* ir pan.

Daugiausia tarmėse aptinkama raudonos spalvos pavadinimų (218 pavyzdžių, iš jų 33 *rudas*, -*a*), šiek tiek mažiau baltos (190 pavyzdžių, iš jų 54 *žilas*, -*a*) ir juodos (152 pavyzdžiai, iš jų 25 *pilkas*, -*a*) spalvos pavadinimų. Kiti spalvos pavadinimai retesni: rasta 80 pavyzdžių su mėlynos spalvos pavadinimais, 64 – su žalios spalvos pavadinimais ir 47 – su geltonos spalvos pavadinimais.

Pagrindiniais spalvų pavadinimais įvardijamos skirtingo atspalvio, šviesos tono ir sodrumo spalvos. Šiame darbe bandyta nustatyti spalvų semantinį turinį. Spalvos pagal atspalvius suskirstytos į atskiras grupes. Būdvardžiais *baltas*, -*a* pavadinama sniego baltumo spalva, turinti melsvą atspalvį, ir tai, kas yra gelsva, rausva, žalsva ir pilka. *Juodas*, -*a* įvardija anglių juodumo spalvą ir tai, kas yra tamsiai ruda, tamsiai mėlyna ar pilka. Plačiausią spalvų spektrą apima raudonos spalvos pavadinimai. *Raudonu*, -*a* vadinami dalykai, kurie iš tiesų yra geltonos, oranžinės, raudonos, rudos ir violetinės spalvos. Pagal šviesos toną raudona spalva dar gali būti skaidoma į rausvą ir šviesiai violetinę. Pavadinimu *geltonas*, -*a* įvardijama aukso geltonumo spalva ir tai, kas iš tikrųjų yra oranžinės, rudos ar pilkos spalvos, *žalias*, -*a* – žolės žalumas ir tai, kas yra rusvai žalia, gelsva, pilka, *mėlynas*, -*a* – dangaus, rugiagėlių spalva ir tai, kas yra violetinės spalvos, pilka ir juoda. Taigi spalvų pavadinimai turi apibendrintą reikšmę, jungiančią visas spalvas, kurių pagrindą sudaro spalvos tonas su koku nors atspalviu. Paprastai spalvos turi ne vieną atspalvį, bet šiame darbe aptarti ryškiausi iš jų, kurių sėma eina iš karto po pagrindinės.

Spalvų reikšmes apibrėžti yra labai sunku, nes kiekvienas žmogus spalvas mato ir gali pavadinti skirtingai. Šiuo metu yra tendencija spalvas apibūdinti konkrečiau, joms suteikiami nauji, dažnai sudėtiniai pavadinimai. Tarmėms toks spalvų įvardinimas nėra būdingas. Rasta labai nedaug

pavyzdžių, kuriuose spalva konkretizuojama, pvz. *Raudona kaip žemuogė išnokusi (apie seną žmogų)* Zan2-280. Apskritai spalvų pavadinimai tarmėse nėra mėgstami. Rasta palyginti nedaug pavyzdžių, kuriuose įvardijama daiktui būdinga spalva.

SUMMARY

The names of colours in the Lithuanian dialects have not been investigated at all; therefore, the topic of the present work for Master of Arts “The Names of Colours in Dialects” is relevant and important. The aim of the work is to investigate and describe the names of colours in dialects. The main objectives of the work: 1) to identify the frequency of the use of the names of colours; 2) to identify the kind of things the characteristic colour of which is marked by the names of colours; 3) to identify the semantic contents of the names of colours. The methods of the work: descriptive, statistical, the method of semantic analysis.

The material has been selected from 6 dialectal dictionaries: “Dictionary of Daukšiai Region” by V. Labutis; “Dictionary of Druskininkai Dialect” by G. Naktinienė, A. Paulauskienė, V. Vitkauskas; “Dictionary of Lazūnai Dialect” by J. Petrauskas, A. Vidugiris, “Dictionary of North East Dūnininkai Subdialects” by V. Vitkauskas; Vol. 1 and Vol. 2 of “Dictionary of Zėnavykai Subdialect” by R. Bacevičiūtė, G. Čepaitienė, V. Sakalauskienė, J. Švambarytė, K. Vosylytė; “Dictionary of Zietėla Subdialect” by A. Vidugiris. The object of the work: 1) combinations in which certain two denotats are compared according to the common feature of a colour; 2) usually metaphoric combinations epithet + noun marking a characteristic feature (the combinations in which the name of a colour has a secondary meaning have been rejected); 3) metaphoric derivatives having a seme of colour. In total 756 examples have been found. All examples according to the names of colours have been divided into 6 groups:

1. white (silver);
2. black (grey);
3. red (brown);
4. yellow;
5. green;
6. blue;

The names of white, black and red according to the shades are divided into still smaller groups; the names of other colours have been described in general. The examples have been analyzed, the intensity of the colour, the shade, the tone of light have been identified.

From the collected examples it can be seen that the colour of things is quite general. There are very few cases when the colour is concretized, such names as *pink*, *cerise*, *gold* (“golden colour”), *iron* (“iron colour”), *lilac colour*, *like wood* (“wood colour”), etc., have been used. Currently in the normative language it is a tendency to present the colours especially precisely, in detail, new and often compound names are attributed to them. Such presentation of colours is alien to the Lithuanian dialects.

ŠALTINIAI

- Zan – Bacevičiūtė R., Čepaitienė G., Sakalauskienė V., Švambarytė J., Vosylytė K. Zanavykų šnektos žodyno. T. 1, 2. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2004.
- DKŽ – Labutis V. Daukšių krašto žodynas. Vilnius: Alma littera, 2002.
- DTŽ – Naktinienė G., Paulauskienė A., Vitkauskas V. Druskininkų tarmės žodynas. Vilnius: Mokslo, 1998.
- LTŽ – Petrauskas J., Vidugiris A. Lazūnų tarmės žodynas. Vilnius: Mokslo, 1985.
- Zie – Vidugiris A. Zietelos šnektos žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.
- ŠRD – Vitkauskas V. Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodynas. Vilnius: Mokslo, 1976.

LITERATŪRA

Arklių spalvos [žiūrėta 2006-05-26]. Prieiga per internetą:
http://lt.wikipedia.org/wiki/Arkli%C5%B3_spalvos

DLKŽ – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.

Fledžinskienė G., Kaulakienė A., Žalkauskas V. Kompiuterio spalvų terminai// Terminologija. Kn.7. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2000.

Guđavičius A. Etnolingvistika. Šiauliai: K. J. Vasiliausko įm., 2000.

Jasiūnaitė B. Daugailiškių tradiciniai palyginimai// Kalbotyra. T. 45 (1). P. 5–19.

Juzelėnienė S. Būdvardžio raudonas semantinė sklaida// Respectus Philologicus Nr.7. Kaunas, 2002.

Juzelėnienė S. Būdvardžių semantika ir stilistika „XX amžiaus lietuvių poezijoje“: spalvų reikšmės būdvardžių konotacijos: daktaro disertacijos santrauka. Kaunas: Technologija, 2001.

Kazlauskaitė R. Rudens lapų spalvų raiška lietuvių poezijoje// Filologija: Pasaulio vaizdas kalboje. 2005 (10).

Niujorko mados savaitė: spalvų pavadinimai – galvosūkis dizaineriams. [žiūrėta 2006-05-26]. Prieiga per internetą: <http://search.delfi.lt/d.php?q=Akmuo%2C+akmens+gaminiai>

Roze A. Krāsu nosaukumi: lingvistiskais aspekts latviešu valodā. Promocijas darba kopsavilkums filoloģijas doktora grāda iegūšanai valodniecības zinātņu nozares latviešu sinhronās valodniecības apakšnozarē. Rīga, 2005.

Skardžius P. Rinktinai raštai. T. 1.: Lietuvių kalbos žodžių daryba. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla. 1996.

TŽŽ –Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius. Vyriausioji enciklopedijų reakcija, 1985.

Vaitkevičienė D. Ugnies metaforos. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas. 2001.

Василевич А. П., Кузнецова С. Н., Мищенко С. С. Цвет и название цвета в русском языке. Москва: КомКнига, 2005.

Кронгауз М. А. Семантика. Москва: Российский государственный гуманитарный университет, 2001.

PRIEDAS

PAVYZDŽIAI IŠ „DAUKŠIŲ KRAŠTO ŽODYNO“

Baltas, -a

Pramuši ledą – randi cidabrą, pramuši cidabrą – randi auksą. 41.

Veidas daros baltas, o skruostai tyčia juodi. 128.

Juodas, -a

Juodas kai peklos kamštis. 63.

Viską ištrempė – liko juoda žemė. 63.

Veidas daros baltas, o skruostai tyčia juodi. 128.

Juodas šunukas kai smaliorius. 129.

Raudonas, -a

Jeigu vakare debesys raudoni, bus giedra. 62.

Mergų kiškos kap garnių raudonos. 71.

Nusileido saulė, ale vakaruose toks raudonas pazaras. 107.

Į saulę kap pažiūrėdavom per tuos dūmus, tai tik toks raudonas ritiliukas matyt. 121.

Saulelė raudona, vakaras netoli, tolimas kelelis pas mergelę joti. 151.

Jo veidas pasidarė net vyšniavas. 165.

Geltonas, -a

Pramuši ledą – randi cidabrą, pramuši cidabrą – randi auksą. 41.

Mėlynas, -a

Tik išsivertė tokia melsva šlyna. 142.

PAVYZDŽIAI IŠ „DRUSKININKŲ TARMĖS ŽODYNO“

Baltas, -a

- O seniau abi balta duona, tai ir pyragas. 10.
- Pusė juodo, pusė balto, tai baltašiknis, tokis paukštukas. 28.
- Baltašiknis, pusė juodo, o užpakalin balta. 28.
- Tokis bambuorinas gražus, baltas vaikas. 29.
- Barkūnai balti nuog išgaščių. 30.
- Dakšliai balti [musmirių], o kepurės raudonos. 55.
- Baltos dirgėlės dideli vaistai. 68.
- Balta dirgėlė nuog moteriškos ligos. 68.
- Ryt bus graži diena, ba garas ant pievos ka pienas karo. 93.
- Žydėj, kaip pienu sulietas medis buvo, gražuma. 108, 190.
- Gruzdė balta. 116.
- Sidabrinės karpas šitos. 140.
- Baltos buvo kiaulės, sukirmija labai, didelės, krušnos. 150.
- Balta lelieja. 188.
- Medalkės baltos apvalios bulbės. 204.
- In mirėsi panašus, baltas baltas. 212.
- Peteliuškės tokios baltos, jos amarus nešioja. 260.
- Pivonijos baltos sužygėjo. 267.
- Pleiskaniuota galva, apbirę pečiai baltais tokiais. 270.
- Pusbaltė duona pigi. 289.
- Baltos duonos nenori, perrinkdinėja dartės. 305.
- Iš kraštų taisos žali maurai, per vidurį verčias balta pieska. 344.
- Auga tokis kaip sūris, kaip sūrukas [išbalęs anūkas]. 358.
- Pekeliuškė balta lekia, apšiks, bus liūlių. 373.
- Iš pečio, kaip ištrauki, duona balta. 413.
- Tretiniai [baravykai] su baltom galvaitėm. 417.
- Baltas, pabalęs, kaip iš trūnos ištrauktas. 421.
- Pyragu vadė baltą duoną. 434.
- Krūman išauga balta valerijanka. 439.
- Visi kiti grūdai balti, o varnagrūdžiai didesni ir juodi. 444.

Žilas, -a

Žilas barsukas buvo, vilkas jį nusinešė. 30, 479.
 Žila kaip kalė ir šnekėt nemoka. 133.
 Ką žilas, ko paisys, eis mergos. 237.
 Margos, žilos kiaulės, buvo ir baltų. 479.
 Atjosiu ant žilo arklio, ir išjosim. 479.
 Kad parvažiavo, nepažinau, žilas, žilas žilutėlis. 479.
 Žilūs plaukeliai toki gražiai. 479.
 Daugi žilas vyras. 479.
 Žilas sūnus, kai obelis. 479.

Juodas, -a

Plaukai juodi kaip angliai. 15.
 Ištįsė [vaiką iš klanu], juodas kap anglis. 15.
 Pusė juodo, pusė balto, tai baltašiknis, tokis paukštukas. 28.
 Baltašiknis, pusė juoda, o užpakalin balta. 28.
 Juoda kuosa bevainikė ženyti norėjo. 34.
 Blakscinus pešiojasi mergos, poakiai mėlyni, blakscinai juodi kaip angliai. 37, 250.
 Dagiai, ką duria, sėklos juodos. 55.
 Dėlė kaip kirmėlė, balose būna, kovinė, juoda. 63, 164.
 Beržuose juodi grambuoliai. 106.
 Juodenkų juodos uogos. 128.
 Pas mus yra kelios juodenkos, dar raudonų yra. 128.
 Kaštavolo šaknys juodos. 142.
 Akytės juodos kaip katino. 143.
 Juodų kovų gėra ir širdį sugadina. 164.
 Merga juoda ka pačiadangtė. 255.
 Plauzdinėjo varnagrūdžius kad duona juoda nebūt. 269, 444.
 Ar ne čigonas, juodas kap sabalas. 314.
 Dar žmonės kieti, žebrokas ir skibos juodos duonos negautai. 329.
 Skilvis vištai juodas, mušė kas. 330.
 Ausas šlėpso kap torielkos, juodi dantys nuog arielkos. 380.
 Šmarškos juodi toki grybai. 381.
 Tarakonai juodi ir didesni už prūsokus. 396.

Juodas trakas tokis. 411.

Juodi vaikai kaip totoriukai. 411.

Varnagrūdis varpon juodas. 444.

Visi kiti grūdai balti, o varnagrūdžiai didesni ir juodi. 444.

Pilkas, -a

Gražus tas širvas arklys, kur su dakšliukais. 57, 376.

Kielė tai kitokis paukštukas, pilkom uodegaitėm, o galvutė ruda. 151.

Senai motulei palenk galvelę, palenk jauną galvelę pagal sierą žemelę. 236.

Vai ganiau palšus jautelius. 242.

Palšas vanduo kaip kova. 242.

Pilkoki tiej vokietukai. 263.

Pilkūs mano kralikai. 263.

Greitai pašauks žemelė sieroj. 324.

Siera žemele, kam priėmėi motinėlę ir tėvulį. 324.

Pilki tokie krūmai kaip šepečiai. 369.

Širvas, tokis kaip pelenuotas. 376.

Šyvas arklys tokias kab žilas. 378.

Šyvis, geras arklelis, jis traukia daugi. 378.

Raudonas, -a

Raudoni kieti liuliukai babuškos. 25.

Merga turėjo baltraudonus veidelius. 28.

Kojos ilgos ir ružavos kai busilo. 48.

Dakšlai balti [musmirių], o kepurės raudonos. 55.

Giliukės su raudonais pilvukais, su ilgom uodegaitėm. 100.

Pas mus daržan yra kelios juodenkos, dar raudonų yra. 128.

Gražūs gaidžio karoliai raudoni. 139.

Nukarę gaidžio karoliai raudoni. 140.

Iškeldinėja raudoną vėliavą karan. 145.

Kielė su raudona galvuke. 151.

Raudonas, kaip kraujai. 166.

Vynelio prilakęs, akys raudonos. 184.

Rajus, bėga raudonas pienas. 294.
 Rasalinė ta pivonija. 296.
 Tokių raudonaplunksnę, ryžą vedžiojosi mieste. 297.
 Raudonų [spanguolių] eina in gudus. 298.
 Kalneliai visur raudoni, nežėlė niekur. 298.
 Karvės būna raudonos, juodos, margos. 298.
 Saulelė leidžiasi raudona, bus šalčio. 317.
 Skiauturė raudona, bus gaidys. 329.
 Prisirijęs, skiauturė raudona. 329.
 Suskilinėję kojos, net raudonos. 330.
 Pavasarį karvės tešmuo apdegė, buvo raudonas kaip žarija. 472.

Rudas, -a

Kielė tai kitokis paukštukas, pilkom uodegaitėm, o galvukė ruda. 151.
 Šėmas tokias bernas. 369.
 Viržynan aviliai, deras medus, rudas, rudas. 463.
 Žemukai gvazdikai, tiej rudi. 475.

Geltonas, -a

Geltona arbata nuog jonažolynių. 18, 97.
 Bulonas arklys. 46.
 Čačavykai toki grybai geltoni. 51.
 O sūrai toki apdžiovyti, geltoni, gražūs. 83.
 Gelsvųjų rugelių tau padėsiu pjauca. 97.
 Kaziniais mes vadinom tokius geltonus anta aukštų kotų grybus. 144.
 Lelieja geltona. 188.
 Smirdžolės tokios geltonos auga. 338.
 Svėrimi vadam tas geltonas žoles. 360.
 Sanas grybas, sukirmijęs, sušliuręs, geltonas jau. 381.

Žalias, -a

Upelis teka vandenėlio, iš kraštų taisos žali maurai. 203.
 Šienas gražus, žalias kap rūta. 313.

Iš kraštų taisos žali maurai, per vidurį verčias balta pieska. 344.
 Sako, tegul lyja, tegul žalios lankos šienelį. 400.
 Oi kad žinotau, berneliui tektau, tave žalią [rūtelę] šėnavotau. 401.
 Yra dar žalia varna. 444.
 Sėsk po ažuolėliu, žaliaja vejele, tai pasilsėsi. 448.
 Oj ir užžėlė tiej vieši keleliai žalia vejele. 448.
 Tinginių malkos žalia vejele užėjo. 448.
 Apželtų kiemelis žalia vejele. 448.
 Berneli mano, kam nuvytinai žalią rūtelę. 466, 472.
 Zelionkos anta viršaus žalia, apačioj balta ar geltona. 469.

Mėlynas, -a

Mėlynės bulbės buvo, amskės ankstyvos. 14.
 Bajorai mėlyni nuog reumato. 26.
 Nusipirkau siūlų bėzų spalvos. 35.
 Bitės mėlyni karpyti lapeliai. 36.
 Pas klėties langų iearis žydi vis mėlynais žiegeliais. 118.
 Kakliažolynai mėlyni. 131.
 Kakliažolynai kaip čiobreliai pievon stati auga, kaklą jei skauda, prisverdi ir geri. 131.
 Mėlynas [grybo] kotas, tas [bus] kazinis. 144.
 Mėlynės bulbės užauga kaip kulokai ir karvei pakapoji. 205.
 Ir nuėjau mėlynių uogų, o karštis buvo. 205.
 Parkos arkliam, nuo jų buvo mėlynas akmuoj. 245.
 Rudagėlės rugiuose mėlynos tokios. 309.
 Siūturiuosi Nemnikščin, nagai mėlyni bus. 326.
 Iššėravai mėlynu akmeniu parkas, ir prapuola. 370.
 Gražus vaikas, akys kab šilagėlės. 373.
 Poakiai mėlyni, šlaikštu anta jos žiūrėc. 379.

PAVYZDŽIAI IŠ „LAZŪNŲ TARMĖS ŽODYNO“

Baltas, -a

Až balti pasidaro rugiai. 28.

Ladus baltickas eima sušalę (kruša). 31, 253.
 Vaikų marškinaičiai balticki kaip sniegus. 31, 156.
 Baltasai arklys godnes tįsia vežimą. 31.
 Nū ore visur balta, daug sniegaus. 31.
 Merguta visa balticka, o bruvės juodos. 41.
 Aš tokia balticka, reikia nusdegint. 54.
 Baltiej dobilai. 61.
 Kadai nebuvo baltų [miltų], ale buvo girniniai – prikepa ir jau diedus sutaisinėja. 81.
 Balta avytaitė juodai suima (šakalys dega, juodi angliai griūna). 99.
 Krūlickas, baltickas, nereg svieto (pautas). 131.
 Kvietiniai miltai baltūs. 137.
 Pilna laktelė baltų vištelių (dančiai). 139, 290.
 Du tvoroj meitėliai ir pjaunasi, ir balta eina iš jų pienu (girmos). 158, 192, 198.
 Pramušė ledą, rado sidabrą, pramušė sidabrą, rado zalatą (pautas). 171.
 Ruduškos geltickos, balticki pančakėliai. 184.
 Pilna papečelė baltų vištaičių (dunčiai). 184.
 Ėjo žmuoj baltas, perėjo anas, o pėdų nėra (mėnas). 189.
 Šaltu vėju pabučiuota, balta kreida risavota (užšalę langai). 222.
 Dvi šatrelių baltų vištaičių (dančiai). 254.
 Ore šerkšna, al ne balta žemė. 255.
 Balta avytaitė juodai triema (šakalys dega, juodi angliai griūna žemėn). 270.
 Jos veidelis tokis baltickas kaip sniegus. 282.
 Vaikai veseli, priėdę duonos baltos. 285.
 Rasžydėj sodai, alne balta nuog žydeklių. 296.

Žilas, -a

Ana [gyvatė] būsta žila, juoda, rainiuota. 43, 99, 212.
 Gelažinis arklys. 78.
 Kauko kaklaitis žilickas. 102, 296.
 Išlipdinėja [iš duobės] senas žilas diedas. 148.
 Pelynas tokis žilas. 183.
 Jamp yra žilas plaukas per ausį. 184.
 Du žili meitėliai putoja (girmos). 211.
 Jau žilos raidės, neregiau. 212.

Buvo tokis arklys žilas. 296.
 Žila kmora ant lietaus. 296.
 Žilos suraviežkos. 296.
 Ščiupokai lygiai žilavoti. 296.

Juodas, -a

Ateido merga juoda kaip anglis. 21.
 Serbuntai dvejoki: raudoni ir juodi. 67, 232.
 Išėjo kmora juodicka, užgriaudė graudulys. 84.
 Juoda visur kaip sniegus nēr. 99.
 Smurodnykas – juodickos uogos, parėčkos – raudonickos uogos. 99, 240.
 Iš saulės užleidimo išėjo juodicka kmora. 99.
 Kuris tavas vyras, ar tas juodas? 136.
 Išėjo an dangaus pagurklėlis kmoros juodas, užgriaudė graudulys ir strėlijo. 181.
 Pjaukos juodos, didelės. 197.
 Atplaukė juodicka kmora ir ėmė lietus lyt. 199.
 Kasos striukos, juodos ir stovi stačiai. 244.
 Sėdi juoda strošna labai boba. 247.
 Arklys juodos šarstės. 255.
 Vabuolas būsta rudas, žūkas juodas. 298.

Pilkas, -a

Palšamp veršiep ant kaktos balta žvaigždė. 183.

Raudonas, -a

Vaiko auselės pasidarė raudonickos nuog šalčio. 27.
 Akies baltymas pasidarė raudonas. 31.
 Anas sudegė kaip ugnį, pasidarė raudonas. 55.
 Serbantai dvejoki: raudoni ir juodi. 67, 232.
 Buselip dziubas ilgas ir raudonas. 68.
 Kaip gaidaitis raudonais grabenaičiais tas graždys. 85.

Panelė krūlicka, gražicka, raudonicka, kap an jos pažiūri, ašaros byra, verkti noris (cibulia).
85, 184.

Snyralip gurklalis raudonitkas. 90.

Smurodnykas – juodickos uogos, parečkos – raudonickos uogos. 99, 240.

Kakariekū gaidaitis, raudonas rabenaitis. 102.

Serbintai būsta raudoni ir mėlyni. 158, 232.

Miedis raudonavotas. 162, 215.

Vaikščioja kaip busela su raudonom pančekom. 184.

Raudonieji žukai, kur bulbos lenda. 215.

Kokia mergutaitė gražicka, raudonicka kaip obuolaitis. 215.

Po vieną ten serebrus, o kur raudona – zalatas. 215, 232.

Itamp gaidiep rabenys raudonas. 217.

Gaidaitip raudonickas rabenaitis. 217.

Raudonieji serbentai saldesni, o itiej rūgštesni. 228.

Manas brolis skradžemį ravėjo, raudonas kelines rado (burokas). 237.

Rudas, -a

Prūsokai rudi sėdi kur nulindę. 208.

Pati ruda, o kasos žalios (morkva). 225, 294.

Rudoj pelė. 225.

Vabuolas būsta rudas. 276.

Vabuolas būsta rudas, žūkas juodas. 298.

Geltonas, -a

Anas tokis bližga geltonas kaip zalacinis. 37.

Až geltona, kiek medy lapaičių. 78.

Ruduškos geltickos. 78, 225.

Geltoniej žukai. 78.

Gėlėlės mazkos auga medy tokios geltonickos. 78.

Lapės geltonickos, auga ant kalnelių. 140.

Palavieji baravykai jau auga. 182.

Ruduškos geltickos, balticki pančakėliai. 184.

Kadai grindų nebuvo, peskum geltonu pirkių išpildinėjom. 193.

Mani lapė neša per geltoną pieskelį, per žalią žemele. 193.

Slimokas tokis bližga, geltonas kaip zalatinis. 239.

Itai sviriepė auga, geltonicka ana. 252.

Žalias, -a

Žalia rūtelė, kas tave sėjo, kas ti akėjo. 18.

Krivaunykas žalickas, o jo gilaitė balticka. 31.

Žalia pievelė baravykuota, graži mergelė čeravykuota. 32, 47.

Žalia žolė išgulė, vandenėlis iškrito. 130.

Balta roželė išsileisdinėjo, žalioji rūtelė išžydinėjo. 142, 225, 296.

Krivaunykas tokis žalickas, drabnickos jo lopelės. 151.

Žali rugiai palavėja, aš tiem rugiam ne pjovėja. 182.

Ant peskelio gulėjau, žalią žolę ragėjau. 192.

Mane lapė neša per geltoną pieskelį, per žalią žemele. 193.

Cibulių plunksnos dabar žalios. 202.

Atsigėriau žalio vyno ir papuoliau ant purvyno. 209.

Žalioji rūtele, kas tave sėjo, kas apravėjo? 216, 294.

Pati ruda, kasos žalickos (morkva). 225, 294.

Išdygo rūtaitė žalicka. 227.

Mėlynas, -a

Ko geguželė, ko mėlynickoji, selalės padbėgdinėji? 34.

Josios sukienkos cvietas kaip dangus, dangiškas. 51.

Až mėlynų marių, až aukštų kalnų, až balų ir až medžių yra didelė gaspadorystė. 76.

Ir pagavo mane nuog godno gaspadorio ir nunešė mane až mėlynų marių, až aukštų kalnų.

77.

Musi, geguželė, musi, mėlynickoji, sunkią žiemele pajausdinėji? 97, 250.

Serbentai būsta raudoni ir mėlyni. 158, 232.

Po lūgų mėlyna – vanduo razsiliejo. 158.

Nunešė mane až mėlynų marių, až aukštų kalnų, až didelių balų. 158.

Musi, deguželė, musi mėlynickoji, blogų anytų pajausdinėji? 170, 212.

Žmonės išnešdinėjo až mėlynų marių, až aukštų kalnų, až balų ir až medžių. 175.

Pirkioj prirūkę, alne mėlyna. 226.

PAVYZDŽIAI IŠ „ŠIAURĖS RYTŲ DŪNININKŲ ŠNEKTŲ ŽODYNO“

Baltas, -a

- Burna blykt, balta. 49.
 Gailu žalioj lankoj baltų dobilėlių. 87.
 Yra valgomoji ir baltoji morka, gyvulinė. 95.
 Griebtinis ir palieka griebtinis [smetonas], baltas kaip jaučio akis. 100.
 Kvietrugių sėjo, kad duona būtų baltesnė. 164.
 Duoną tokią baltą su kvynais kepė. 165.
 Liūb nuvažiuosi į stotį, neišmanyti ar baltas, ar juodas arklys. 187.
 Merktiniai čia linai, baltesni. 195.
 Nebenumausi aukso žiedo nuo baltų rankelių. 220.
 Plestakės baltosios užneš [kirmėlių]. 265.
 Balta kaip popieris. 275.
 Su baltu arkliu atvažiavo ir į pryšininkę susikraustė. 284.
 Tie baltesni, putriniai miltai. 294.
 Rukšmiže svieto, balta (gegužyje pasnigo). 309.
 Balti skruostai, nubalusi visa. 332.
 Vargšėlė atsitekėjo visa balta kaip nabaštikas. 394.

Žilas, -a

- Cidabriniai plaukiukai, žilnuoja. 58.
 Bulbienė žila, vieni skinsčiai. 329.
 Sensti, vaikelį, žilų plaukų pilna galva. 421.

Juodas, -a

- Tą sūnų juodais abrakais šeriau. 21.
 Apykablė juoda kaip kaminas. 30.
 Juodeglė kaip ir eglė, gal biškį medžiai juodesni. 115.
 Kovukai tokie juodi, maži. 147.
 Ėdam juodus kruopus. 154.

Iš juodos minklės juodi ir pyragai. 201.
 Ant juodo pasninko pabuvau, ilgi pasninkai buvo. 246.
 Ten piešai juodą duonelę, pyragą padirba. 256.
 Priešų priešais kad pradės duoti [kare], liks juodas dumblas. 284.
 Skalsrugių duonelė juoda, juodžiausia. 324.
 Nuo svilinių juodi pyragai. 362.

Pilkas, -a

Klykis toks pilkas, į antį panašus. 141.

Raudonas, -a

Šviesiai ružavos [bulvės] tos amerikinės. 25.
 Mergums apsistatęs, gražus, baltraudonis. 41.
 Sveikas vaikas, baltraudonis. 41.
 Blauzdos raudonos, vis nuplikę. 48.
 Įsiėdęs, raudonas kaip brokas. 53.
 Gelžinikė raudona krame. 90.
 Lipsnikės tos raudonas gundžiukas. 105, 175.
 Ko tie vaikai su rausvais plaukais, tėvai juodplaukiai. 115.
 Juodraudonis iš pasiutimo. 115.
 Šūdvaboliai mėlyni, o karkvaboliai raudoni. 123, 382.
 Gerklė raudona, kriokt, kriokt vaikas, krūpis. 154.
 Pirmiau siekėm raudonąsias [bulves], o mėlynas paskui. 193, 320.
 Molinas žąsinas, toks į pilkumą. 203.
 Raudonas nevalgomas grybas musmirės. 208.
 Nė kas tokia [mergina], žandžiukai ružavi, kasos ilgiausios. 213.
 Įsiplaukęs liūb po Ventą, raudonas kaip vėžys. 263.
 Raudoni pumpiai iššokę, pūslės kyla. 287.
 Pražydo mano tie rasaliniai jurginai. 297.
 Viską išdrėbiau, raudona buvo. 298.
 Parvažiavo mašina su raudonais kryžiais. 298.
 Čia tos vėluostosis raudonosios [bulvės] ir jau kokios didelės. 435.
 Raudona kaip vyšnia. 444.

Geltonas, -a

Plaukai geltoni kaip auksas. 89.

Geltonųjų ramulių verdam nuo rožės. 296.

Žalias, -a

Ak tas dievmedėlis, žaliasis medelis. 71.

Gaila žalioj lankoj baltų dobilėlių. 87.

Mes turim labai gražų žalią dievo medelį, mes pasivadinsim šalep juo žalią rūtelę. 364.

Pradarykit stiklą lango į rūtų darželį, paveizėkit, kaip nuliūdo žaliosios rūteles. 432.

Mėlynas, -a

Antakiai uždaužyti, mėlyni. 28.

Dangaus mėlynumo vanduo [nuo mėlynojo akmenėlio], parplauni [grūdus], nabedeguliuoja. 67.

Nuo dieglių gydėm su mėlynu akmeniuku. 71.

Sustipo, juodmėlinis guli prisisprogęs. 115.

Šūdvaloliai mėlyni, o karkvaloliai raudoni. 123, 382.

Mačiau tik mėlyną dangų. 193.

Ruselis apšarmojęs, mėlynas visas. 193.

Sušalęs, mėlynas visas. 193.

Mėlynas parėjo. 193.

Mėlyną gavo lig mirties. 193.

Mėlynasis akmeniukas nuo žaizdų. 193.

Mėlynas kūnelis, neilgai tas vabalėlis tegyvens. 194.

Pirmiau siekėm raudonąsias [bulves], o mėlynas paskui. 197, 320.

Akys užputo, mėlynos. 199.

Akmeniuką mėlyną trynė nuo niežalo. 217.

Jau mėlynės ėdei, rūpužioke, kad visa nosis mėlyna. 311.

Toks skuris, mėlynas pijokas anas, darbo nenulaiko. 333.

Mėlyni pijokai, susimeta sumestinį, i liuožia užlindę kur. 358.

Pamėčiau mėlynujų [bulvių] dėl pasiurvinėjimo. 416.

Geria mėlyni pijokai be užkandos. 417.

PAVYZDŽIAI IŠ „ZANAVYKŲ ŠNEKTOS ŽODYNO“ T. 1

Baltas, -a

Jau baltytė buvo [duona], kad graži, į burną įsidėjai, tik sutirpsta. 105.

Ar tu matei, kokia mama balta sėdėjo? 105.

Žiūrėk, baltas guli, vaidinasi. 105.

Ve, kokia ji balta, kaip sūris. 105.

Baltas kaip sūris. 105.

Geležiniai, balti, gražūs, blizga kaip sidabriniai tie rutuliukai [pakinktų papuošalai]. 206.

Dantys visų balti, o kas už dantų, tai nieks nemato. 235.

Visi žmonės, visų dantys balti. 235.

O toks gražus vaikas, baltytis, o lūpos kai nudažytos raudonos. 252.

Kai gražu, žiūrėk, kai varškė padrėbta (gėlės žydi). 307.

Sudie balta duonele (sakoma, kai nusikaltėlis sodinamas į kalėjimą). 333.

Rimanto jau paausiai šerkšnija, dar ne balti, ale giedrija jau. 445.

Gulbinas baltais dideliais žiedais, tik jis nuamaruoja. 523.

Krašte svetimam aš kaip gulbė balta. 523.

Balta kaip gulbė. 523.

Jovarai su balta puse lapas apačioj. 572.

Klorakalkių įdedi, tai būdavo [drobės] baltos kai popierius. 723.

Esu balta, visai nekalta, o šeiminkė mane kumščiuoja (tešla). 803.

Kurkienos mėsa būna balta. 815.

Žilas, -a

Žilas kaip kiaulė. 670.

Juodas, -a

Marytei paminėjus skilandį ir juodą duoną, stojosi prieš akis tėviškė. 26.

Juodas kalpokas, vyno smokas, širdis akmeninė (slyva). 28, 601.

Senių tai snapai raudoni, o vaikų tai juodi, tik ant to atskiri [gandrus]. 38.

- Lubos juodos kaip anglis, sienos aprūkę. 42.
- Antramilčiai juoda, prasta prasta pikliavonė, kartais pyragus kepdavo. 45.
- Juodi kai čebatų aulai tie čigonai. 81.
- Juoda karvė subliovė, visą svieta sugriovė (naktis). 152, 499.
- Guli toks juodas [bebras], blizga, gražus. 155.
- Kaip juodvarnio tamsiai blizgūs plaukai. 156.
- Prie Šešupės tokiuose brūzguose ta juodųjų garnių yra. 179.
- Ruginių miltų įplaka, tai tokia buiza, juoda tokia. 185.
- Juodas kaip čigonas. 216.
- Čirškia, juodi laukai, kai nutupia [varnėnai]. 217.
- Viskas išdaužyta, tik degėsiai ir plytos, viskas, juoda žemė. 253.
- Kur krito bizūnas, ten liko juoda dešra (kirčio žymė, rumbas). 265.
- Reikėdavo pradraskyt iki juodos žemės. 303.
- Jau tos durpos juodos išsibaigė, dabar tik samaninės liko. 344.
- Duona [...] būdavo kaip durpa. 344.
- Bulka juoda kaip durpa. 344.
- Mudvi su ta motera išėjova uogaut juodųjų serbentų. 369.
- Juodas puodas garbiniuotas, gale lauko verda (skruzdėlynas). 411.
- Juodi laukai, kai nutupia [paukščiai]. 575.
- Prasipjovė skrandį [gydytojai], rado plaučius juodus, sakė, vėžys. 575.
- Kai bus juoda (neužsėta) žemė, tai aš išeisiu iš čia. 575.
- Pilviškiai buvo juoda (neužsėta) žemė [po karo]. 575.
- Iki juodo vakaro sužinosim viską. 575.
- Tie žmonės kaip panašūs visi, tik juodieji (juodos spalvos, rasės) nepanašūs. 575.
- Taip juoda sriuba. 575.
- Marškiniai juodi kaip kamštis. 607.
- O tos juodos kavos tai gali tik nugarą nusimazgot, gyvas nebūsi. 642.
- Juodąsias meletas vadindavo krakėm. 752.
- O tu rūpužėle, sakau, šitą kumelaite juodąją palikit. 801.
- Juodi debesys kuniginiai rytuose arba vakaruose, tai prieš pagadą. 805.
- Kapai – ne darželis, juoda žemelė, kryželis, gale kojų gėlių kupstelis ir užtenka. 810.

Pilkas, -a

- Ankstybieji tai ne per didukai, pilki tokie [agurkai]. 43.

Važiuoja kaip Krapavickas su šyvu arkliu. 59.

Šėma karvutė dangų laižo (dūmai). 628.

Raudonas, -a

Gaspadinė namų priėmė gražiai svečius: senučiams atnešė raudono aluko, vaikeliams saldaus pienučio. 34.

Senių tai snapai raudoni, o vaikų tai juodi, tik ant to atskiri [gandrus]. 38.

Visą arkliarūgštės šaką išverdi, vanduo raudonas pasidaro, [geri] ir nustoji viduriavęs. 58.

Bijūninė tokia skiauterė to gaidžio. 137.

Raudonas kaip cviklis. 209.

Tokios raudonos, labai dėslios [vištos]. 263.

Jau atsiganęs buvo, kad riebus, kad raudonas. 408.

Galvutės raudonos, tai genys. 423.

Ir gerklė raudona, gavom turbūt to truco. 423.

Sukraus į spiritą įpilk, tai raudonas būna kad o, spalvą gauna (apie skilandį). 423.

Raudonas gaidelis po žeme gieda (burokas). 444.

Giliukis aukso raudonuosius sės jiems ant kelio. 447.

Ka gausi gymį, atsigriebsi, būsi raudona. 449.

Ateina ponas, raudonas žiponas, vištas atgykit, šunų nebijau (sliekas). 452, 457.

Jeigu ugnis, gaisras, negriebk už veido, bus vaiko veidas raudonas. 501.

Rausva saulutė gultis rengias. 525.

O čia raudonos gvazdės. 533.

Mergaitei ant veido buvo tokia raudona išraiška. 560.

Kai praėjo karas, tai kad išsibudavojo, tai dabar raudoni mūrai. 587.

Leidžia iš gerklės raudonus kamuolius ir viauksi [katiušos]. 607.

Kankalicos, širdžiukės ružavos [žydi]. 609.

Šitos karalienės žydėjo, nepaprastai raudoni žiedai. 617.

Katinpaučiai, žolė tokia, raudonos uogos, kieti viduriai, skūriukės minkštos. 637.

Kad privirs kiaušinių plačiausią rėtį, kad atkriošins raudonus kumpius geldoje. 772.

Sugedęs pienas eina krešuliais arba būna rausvas. 785.

Rudas, -a

Vanduo rudas kai arbata. 56.

Žemė rudos spalvos, kai durpžemė tokia. 344.

Rudoji gyvatė, varinė, tos tai jau nelabai tę pavojingos. 461.

Parsiveždavom konjako kaip arbatos rudos, tai tos mergos imdavo. 544.

Prano plaukai kaštoniniai buvo. 635.

Kėkštai rudi, už špokus didesni, lizdai moliniai. 648.

Žiūrėk, kas kirmėlių, kiek rūšių yra kirmėlių, ir varinė, ir visokios kitokios. 689.

Geltonas, -a

Gaidžių, matai, geltona danga. 234.

Tas vokietys šviesus, geltonas buvo. 431.

Tokį geltoną arkliuką turėjo. 431.

Auksiniai, geltoni tie karpiukai. 623.

Veidas jo geltonas, juosvas, išdžiūvęs, akys užkiūtusios. Zan1-706.

Žalias, -a

Pailsau, net akyse žalia pasidarė. 27, 542.

Žalias [šienas] kaip aksomas. 29.

Mano bulvės kai rūta žydėjo. 187.

Aukšta mergelė, žalia suknelė, per vidurį susijuosusi po aslą šokinėja (šluota). 579.

O ir priėjom girelę, žalią kadagynėlį. 587.

Kas tas daržas, kas ne daržas, klampynai, klampynais apipytas, žaliom liepom apsodytas.

719.

Mėlynas, -a

Karvės tešmuo mėlynas kai gangrina. 408.

Šnapsas virė kunkuliavo, mėlynieji karvelėliai kieman įvažiavo. 629.

Mūsų pievoje yra mėlynų katiliukų. 636.

Katimpaučiai grabėse, pro mėlynumą tokios [uogos]. 637.

Žybt, liepsnelė pasirodo mėlyna, kiba auksas dega. 674.

Mėlyną akmenėlį kripčiolu vadydavo. 770.

Kryklės, mėlynos mažos saldžios slyvos. 770.

PAVYZDŽIAI IŠ „ZANAVYKŲ ŠNEKTOS ŽODYNO“ T. 2

Baltas, -a

- Juozapo lelija balta, ale jos pas mane suvargusios. 49.
- Baltutis baltutis molis, ištirpinai jį, lipini. 81.
- Mano tai margi plaukai, josios tai visai balti. 125.
- Tokie akmenukai kai paišelio širdukė, balti pro melsvumą, patrini kaktą, galva praeina skaudėt. 153.
- Balta mundieraitė, aukso kepuraitė, pakulinis pilvas (žvakė). 220, 316, 397.
- Vokiečiai tai valgydavo murmuledą, tepdavo am baltos duonos. 223.
- Balti kai popiera tie nosiniai. 282.
- Jeigu anties ar žąsies nugarkaulis permatomas, baltas, bus šalta žiema. 284.
- Jis baltas kai pienas. 384.
- Įpilk pikliavonės, duona bus baltesnė. 389, 395.
- Du zuikučiai pjaujas, balti kraujai bėga (girmos). 413.
- [Silkės] riebios, balta ta mėsa, ne kokios susiplojusios. 444.
- Baltas ponaitis, geltonas žiponaitis (svogūnas). 452.
- Veidas baltas kaip popiera. 453.
- Pasidarė baltas kaip popiera. 453.
- Prašom tamsta nesipuikuot, baltą rankelę paduot. 465, 521.
- Į tą kolūkį prievarta turėjai eit, bene katras ėjo savu noru, dar gerai, kad nepavėžino, kur baltos meškos. 474.
- Dar tos pūpelės (žilvičio, karklo žirginiai), žinot, ant šakučių tokie pūkeliai balti. 492.
- Jeigu dešros neparaudonavo, bus ir geros, jeigu ilgai neparaudonuos, bus pusbaltės. 497, 530.
- Baltos vilnos kai pusnis. 502.
- Putinas žydi baltais žiedais, uogos raudonos išauga. 510.
- Giliau gali balta mažu rasti [žemė]. 524.
- Rietena, tokia žolė, auga bulvėse, žydi baltais smulkiais žiedeliais. 555.

Žilas, -a

- Žila kaip obelis. 292.
- Sulaukė tėvukas žilo plauko. 420.

Juodas, -a

Juodas juodas garbiniuotas gale lauko verda (skruzdėlynas). 30.
 Juoda gyvatė, ta biskį macnesnė. 106
 Švitрино, man akis sudegino, maišelius, tai veidas juodas liko. 110.
 Visa mundiera purvais sutaškyta, juodu krauju išrašyta. 120, 527.
 Mudvi su ta motera išėjova uogaut juodųjų serbentų. 215, 218.
 Viskas žiba, murmulas juodas, ant tėvų uždėjo, juodi kryžiai. 223.
 Kai kam prasipjovė skrandį, matė, kad plaučiai labai juodi. 415.
 Varna vis gali praustis, o vis tiek juoda. 466.
 [Griaustinis] užriaumojo, debesys juodi ateina. 550.

Pilkas, -a

Šėma karvutė dangų laižo (dūmai). 18.
 Mums buvo išmainę kumelę šyvą. 108.
 Stink, stink, kisieliau, parjos Motiejus ant čyvos kumelaitės, ant nuogos subinaitės. 287.
 Palšis, toks lyg geltonas, karčiai ir uodega juoda. 322.
 Vilką muša ne dėl to, kad pilkas, o dėl to, kad avį suėdė. 392.

Raudonas, -a

Jeigu saulė prieš laidą raudona, rytoj lis. 8.
 Ateina ponas, raudonas žiponas, vištas atgykit, šunų nebijau (sliekas). 52.
 Dangus liepsnoja ugnim, lauk nelaimės. 61.
 [Susijaudinusi] raudona pasidariau kaip liepsna. 61.
 Liepsnelėm pas mus vadina, raudoni žiedai, lapai žali. 61.
 Ateina, jos visas liūlis raudonas. 91.
 Mekšras ale su raudonais sparnais būna. 152.
 Viena moteriukė jauna, raudona kaip rožė. 215, 574.
 Tokios raudonos, labai dėslios [vištos]. 263.
 Raudona kaip žemuogė išnokusi (apie seną žmogų). 280.
 Dabar jos [braškės] nedanokę, tai ta košė būna tokia rausva. 280.
 Ožekšnių uogos raudonos, nenubyra ilgai, dailiai raudonuoja. 296.

Antelis pantelis, raudonas stalelis, ant ko papuls, ant to pašmakšt (liežuvis). 349.
 Važiuoja patrankos, pleškės raudonos girgžda. 353, 429.
 Iš pažemės raudonas dangus, tai sako, vėjuota. 361.
 Jeigu pilvas raudonas, gerk kalį. 397.
 Važiuoja patrankos, pleškės raudonos girgžda. 429.
 Jau aš tai plyšt, ir raudona, plyšt, ir raudona. 439.
 Putinas žydi baltais žiedais, uogos raudonos išauga. 510.
 Raudonas kaip putinas. 510.
 Ale duona raudona tokia, šakaini. 530.
 Atrodo, kad tos raudonos viščiukės bus. 530.
 Raudonukai viščiukai tokie. 530.
 Mano armija raudonoji, dvidešimt trys raudoniukai [viščiukai]. 530.
 Laikom viščiukų tų raudonų, laikom kitų vištų. 530.
 Paimu pjaut, raudoni medžiai, vėl nepjaunu. 530.
 Tie raudoni [gaidžiai] tai daugiausia pikti. 390, 530.
 Kad raudoni plaukai, tai sako, judošiaus giminės yra. 530.
 Na jau tu raudonas (igėręs). 530.
 Dabar jos [kriaušės] nedanokę, tai ta košė būna tokia rausva. 534.
 Tokie ryži plaukai, į rausvumą biskį. 534, 569.
 Sakė, man parinks raudonų serbentų. 560.
 O kitos [bulvės] skaitos rožinės, ankstybos. 575.
 Kulnys kai rožinės bulvės išlindusios iš kojinių. 575.
 Raudonieji rutulėliai buvo jam išnykę iš kraujo. 594.
 Raudonųjų rutuliukų sumažėję. 594.

Rudas, -a

Čia yra prūdas, vanduo tamsus, visai rudas. 480.
 Kėkštai rudi, už špokus didesni, jų lizdai moliniai. 576.
 Šienas rudas. 576.
 Maišai, maišai, pasidaro toks skysčius rudas rudas, šokoladas grynai. 576.
 [Vandens spalva] labai graži, ruda pro juodumą. 576.

Geltonas, -a

Čia marti, tik gėlė, ji žydi geltonais žiedžiukais, platinasi iš stiebų. 130.

Mostažolės lapukai panašūs į rūtos, žiedai geltoni, mažiukai. 214.

Geltonas kaip morkinis sviestas. 214.

Persirgau geltlige, buvau geltonas kaip morka. 214.

Balta mundieraitė, aukso kepuraitė, pakulinis pilvas (žvakė). 316, 320, 397.

Baltas ponaitis, geltonas žiponaitis (svogūnas). 452.

Žalias, -a

Visas stiklinis [namas] ir ten tokių šitaip išlanguota kartelių, ir apsviję vijoklių žalių. 24.

Žalias kaip mauras vanduo nuo lapų. 137.

Uniformos ne taip kaip vokiečių, kai pieva žali. 387.

Lig rudens [agurkų] lapai būdavo žali. 578.

Pasidairyk apie rundą, kaip viskas gražu ir žalia. 585.

Šienas žalias kai rūta. 594.

Mėlynas, -a

Vėl gal lytaus bus, mėlyna iš pažemės. 90.

[Parduotuvėje paukščiai] mėlyni, net juodi. 152.

Už stalo užsirėmusi žiūriu, kojos mėlynos mėlynos. 152, 543.

Sako, prieš lytų mėlynas pasidaro. 152.

Toks milšvas smėliukas. 188.

Jo nosis mėlyna kai nuodėgulis. 252.

Nosis mėlyna kaip Sintautų Broniukės. 282.

Nuo rašalo jau nosis mėlyna. 526.

Šitos jau rietenos, roželė kokia, ji vaisinga tokiais mėlynais žiedžiukais, jos paeina galiukai ir vėl įsikabina, tokie mėlyni žiedukai, jos labai veisiasi kai šlapias metas. 575.

PAVYZDŽIAI IŠ „ZIETELOS ŠNEKTOS ŽODYNO“

Baltas, -a

Ir balta, ir gardi toj duona. 74.

Ramonai baltitki toki, gardūs gert. 75, 529.

Baltas bezas, al nežydi. 84, 803.
 Busilas baltas, juodi sparnai. 100.
 Daravočiau baltą žirgą ir šimtą raudonėlių. 125.
 Balta čeramšina visa girioj pabaltino savais baltais žiedais ir raudonom uogom. 144.
 Balti grybai dygo. 217.
 Balti žirniai sumaišyti su juodais. 250.
 Ant beržo kara balta. 268.
 Kauka juoda, varna baltais pečiais. 279.
 Kazėdrai baltu žiedeliu žydi. 281.
 Kiaulės yra grybai po apačiai balti, o iš viršaus rudi. 289.
 Anas kapitais baltus akmenis razkuldinės. 325.
 Itai matilkos baltos lekioja. 350, 385.
 Lapas tsaik tęsia mėšlą baltą. 398.
 Kaip tiktai inpilavoja medžių mėlyną, tai pasidaro baltas. 479.
 Plotkos baltos, až blizga, nedidelės. 497.
 Raudonos kunodos sveikos, o baltų daug puvėlių. 536.
 Saramšiniai kvietina baltos kvietkelės, anksti žydi. 575.
 Kaip nulėksiu vyšniovan sodelin dar an balto beržo, kaip imsiu gi aš kukuot. 779.
 Eikit eikit žasės baltos, žasės žilos. 787.

Žilas, -a

Dešra tiktai jiemu tokia žila. 141.
 Mano sūnus žilas dirbasi ir neženinasi. 151, 804.
 Ė paduokit žilą arklį. 166, 175, 804.
 Ė paduokit žilą arklį, aš važiuosiu gryan laukan. 219.
 Pavalkus išdėjo ant to akonomo ir užkinkino ton karieton ant daikto žilo arklio. 293.
 Žilas arklis iš tiesės rankos bit prikinkytas. 293.
 Kunyčia žila kaip katė. 331.
 O kunyčią ragėjai, ana žila kap katinas. 331.
 Sako ten tai balti, tai žili, tai toki, tai toki paltai. 452, 701.
 O pavietra tep svetla, ir graži, kad ir tolimesni daiktai rodinosi iš žilos tolimos. 466.
 Aš dūmosiu, kad žila kačka plūkia. 497.
 Sedas gaudino živis. 579.
 Slepnekai žili, kaip toj spadnyčia. 604, 804.

Iškinkino vieną žilą arklį. 622.
 Jo šerstis žila. 658.
 Eikit eikit, užsės baltos, užsės žilos. 787.
 Sako, senas, žilas, neisiu jau iš jo. 804.
 Abudu gi jau žili žmonės. 804.
 Kunyčią ragėjau, ana žila kaip katinas. 804.
 Šeškas šešku, ale kunyčia kap žilas katinas. 804.
 Ant marių mėlynų plaukioja kačka žila, o paskui ją kačioris. 804.
 Atėjo prašyt vieno žilo arklio. 804.
 Žilitkas kiškutas rassiūtarino, rassiverkė. 804.
 Senas jau, savisu žilitkas. 804.
 Ganykitės, žili jaučiai, nebijokit vilko. 804.
 Ar neateis manas mielas žilų jaučių ganyt. 804.
 Kaukų žili pečiai. 804.

Juodas, -a

Sudegino jį arielka, juodas pasdarė. 58, 135.
 Busilas baltas, juodi sparnai. 100.
 Ana juoditka kaip cigonėlė. 111, 250.
 Juodos uogos černičnykai. 114.
 Černyčios augo, juodos uogos. 114.
 Drėvos tokios juodos. 157.
 Išvydau – juodas grėbenis – atšalė. 215.
 Išėjo juoda tamsi chmora su gromu. 221.
 Aš buvau prie Juodų marių. 250.
 Atbėgo bočis – kas tau? – o anas guli juodas. 250.
 Balti žirniai sumaišyti su juodais. 250.
 Tarakonas ryžas, juodavotas. 250.
 Kauka juoda, varna baltais pečiais. 279.
 Kmora tamsi, juoda ait. 304.
 Grėbenis kaip pašals, tai atlėks visas juodas. 351.
 Al kaip [varnų] perja juoda, taip ir mėsa juoda, až mėlyna. 474.
 Ant lauko yra akmeniai juodi, iš jų labai pilasi iskros. 481.
 Pjaukų ir upėjų yra, juodos tokios. 489.

Krupika kaip juodas, tą vadina rusas. 566.
 Viršutinis [žemės] slajis juodas. 603.
 Parečkos raudonos, o juodos smarodina. 607.
 Smuradnykas juodas mūsip tei pačiam sode yra. 609.
 Smūrodneykų girioj hauga, juodos tokios uogos. 609.
 Atlėks dvi višteliu raudonėlėsa sukenkėlėsa ir juoditkuos čebatukuos. 637.
 Kab uglis ana juoda. 721.
 Regi ant marių juodą būrą. 730.
 Išėjo vieną vagą, žemė juoda. 731.
 Žukas juodas. 813.
 Katrie juodi, tai žukai. 813.

Pilkas, -a

Prašyk poną, kad anas šilko tinklą imtų, kad anas sierą žąsį sugautų. Zie-588.
 Iki pilkos žemės mes arimą žilitkai razarsim. Zie-804.

Raudonas, -a

Kaip pažiūrės [kerėtoja] ant tavos keltavos, taip ana kulsis, aba pienas bus raudonas. 43.
 Pasodino ant sūnelio [kapo] raudoną kalyną. 52.
 Gaidžio barzda raudona. 77.
 Krauju apbėgę, raudonos akės bit. 80.
 Lapukus parinksiu, o raudoną kalynėlę ant šono nuchilysiu. 106, 260.
 Do raudonos kalynos ant šono nechilyčiau. 106.
 Burokai cukrovi, karmovi ir cviklovi. 112.
 Cviklovi burokai jau sau. 112.
 Cviklovus burokus ir virēm, ir šutinom. 112.
 Balta čeramšina visa girioj pabaltino savais baltais žiedais ir raudonomi uogomi. 114.
 Daravočiau baltą žirgą ir šimtą raudonėlių. 125, 536.
 Pečius dirbo iš raudono molio. 134.
 Kaip pirmo mojo, tai anys pakaria raudoną flagą. 188.
 Nuėjo sodelin, raudoną kaliną gurina. 226.
 Do užaugo kelis žolutai, do užpuolė lapukais, do raudonai kalynai užgulė. 226.
 Tarakonas ryžas, juodavotas. 250.

Ant dangaus juosta radosi, juosta žalio in raudono. 251.

Nuėjo katiniukas per tvorą do raudonam kaptone. 268, 536.

Paužsikeldinėjom kali dega, raudonas dangus. 282.

O kitas kaip priverkia, tai akės raudonos. 297.

Krūpą raudonavotas kukelis. 324, 536.

Kukulys žydi raudonu cvietu teip pačią rugiuos kaip vosilkai. 324.

Sako, kiaušinukų itų raudonų privira, raskulia. 329, 479.

Važiuoja pirma pora arklių raudonų perleido, kita važiuoja baltų, ir tą perleidė. 349.

Kap jau rudenį randam zelenyčių, lisyčių raudonitkų tokių šei tei. 364.

Toj asiūkla raudona, kaip iš žemės išlįsdinėja. 364.

Kaip apskuta, tai medis pasidaro raudonas. 387, 602.

Bit boba kap mūras raudona. 418.

Sniegoriai – kad raudoni pilvukai. 483.

Živų plaksnės raudonos. 492.

Podelenkos raudonitkos mažos, anos didelės neauga. 500.

Prūsokai kam išsiveda, visos sienos raudonos, kaip išlenda. 519, 762.

Raudonos kunodos sveikos, o baltų daugis puvėlių. 536.

Raudonavotos kunodos ankstyvos. 536.

Bit prūsokai tokie raudoni. 536.

Prūsokai dideli raudonavoti. 536.

Raudona karvė. 536.

Doravočiau baltą žirgą ir šimtą raudončių. 536.

Raudonėlių daug ant vainiko. 536.

Nulupa skarinką plonitką ir raudonitką. 537.

Sniegiriai gražitki, raudonitka po kaklu jiemi. 537.

Kur yra raudonas sveikas medžias, tai nesiskeldo, nesiskeldo anas. 596.

Ząsės kaklus ilgus ištiesė, raudonas lopas parazskėzdinėjo. 597.

Ana raudona ir ten mėšlas, o pati macitka tokia skūlika. 601.

Parečkos raudonos, o juodos – smarodina. 607.

Sniehiris gražitka, raudonitka pauštika. 610.

Atlėks dvi višteliu raudonėlėsa sukenkėlėsa ir juoditkuos čebatukuos. 637.

Ščekos raudonitkos. 655.

Macitkos krūpelės baltos ant raudonų kunodų pasdirbo iš to šlapimo. 667.

Tile raudona pirkia. 698.

Bit lieživis visas raudonas ir sutinęs. 700.

Vilko uogos ružavos, didelės. 771.

Gaidip zavuščės raudonos. 789.

Rudas, -a

Chrištulys tokis rudas. 108, 563.

Rusą kaseleį razpindinėja, baltą čepkelį išdėdinėja. 113, 133, 275, 483.

Gnieda karvė. 211.

Kiaulės yra grybai po apačiai balti, o iš viršaus rudi. 289.

Jaugi mano Malvinka išmėtyta, rusa kasa razpinta. 400, 484.

Aš regėjau juos, jų ryži šeriai. 559.

Ryžavota geležis. 559.

Krupika kaip juodas, tą vadina rusas. 566.

Su rodnai momai razskirdinėja, rusą kaseleį razpindinėja, baltą čepkelį išdėdinėja. 566.

Mana rusa kasa kaip sode vyšnia. 567.

Kurio rusi valasai, kurio juodi. 567.

Ir veiduką savo rusai kasai ištrendnėdami. 567

Geltonas, -a

Padygo lineliai geltonu žiedeliu. 149, 803.

Nekas padirbinėja, kad smetona būtų geltona. 150.

Mergučiosa geltoni plaukai gražest. 199.

Kap nesviekas žmogus, tai geltonas veidas. 199.

Do pripilė [akis] geltonimi žvirždalėmi. 199, 815.

Išaugę žolei, visi geltonitki linai. 200.

Gyliai ilgi, geltoni. 205.

Latočių prirenkam geltonų. 343.

Do užrinkčiap jo kaulukus, do pripilčiap chaca geltonimi žvirždikomi. 482.

Geltonais džubais švirškščia ir gnybia, kulia. 677.

Žamė negadna, nekės geltonos žvirždos. 815.

Žalias, -a

Niemčei atvažavo toki žalioj adieždoj. 45.

Niekas mūsų nerazskirs, aproč žalios žemės. 56.
 Do užaugo mani keleliai žaliai žolelai. 68, 283, 797, 813.
 Kitam darže žalia rūta, trečiam darže chvepuščia mėta. 110.
 Pavasarį apsidengė laukas žaliai žolei. 139.
 Žalia rūtele dviejuos lapeliuos, kas tave siejo, kas tave ravėjo? 171, 341.
 Karklų lapukai žaltiki, krupa ilgitki. 232, 797.
 An dangaus juosta radosi, juosta žalio in raudono. 251.
 Pirmam kupke žalias vynas, kitam kupke saldus medus, tračiam kupke kvietinis alus. 337.
 Žalia girelė jau geltonuoja, mana širdelė jau markvituoja. 383, 664.
 Pirmam kupke žalias vynas. 487, 797.
 Lauke žalia pieva nepjauta. 490.
 Lakioj pova sode, mėtino splūsnykas žalion žolėn. 505, 617.
 Aš pasaudyčiau savą kumutę žaliam sode iš raudonų rožų. 536.
 Žalia rūtelė dvejuos lapeliuos. 567.
 Anės atnešė girion tamsion ir pastatė an žalios žolukės. 622.
 Razsistvaryk žalia žemele, do imk mane pas save... 635, 800.
 Bit daugelis šakų žalitkų. 649.
 Sugauna žalia živą. 797.
 Pavasarį žalitka, gražitku. 797.
 Žamesnėse klonyse žaliuojasi tamsiai žalios pievos. 800.
 Atnešė [kartą] girion tamsion ir pastatė ant žalios žolukės. 813.

Mėlynas, -a

Paltas bit iš vilnų, granatovas, gražus. 213.
 Pajuodav mėlynos marės. 250.
 Oi tu karvelėli, mėlynas paukšteli, ar girdėjai, ar regėjai, kaip aguoną sėja. 274, 464.
 Oi tu karvelėli, mėlynas paukšteli. 389.
 Bezas ir baltu žiedu, ne tiktai mėlynu. 389.
 O an marių mėlynų, ten plaukiojo kačka žila. 389, 804.
 Vot nuėjo anas pas mėlynas marias. 389.
 Živika namop marėsna mėlynosna prašėsi. 389.
 Mėlyna akyse dirbasi. 389.
 Medžias pagulėjo, tai mėlynas pasidarė. 389.
 Šakalys be smalos tokis mėlynas. 389.

Stovi pasikūlē, mēlynas visas. 389.

Nuėjo senas pas mēlynas marias – nespakainos mēlynos marės. 430.

Kai tiktai inpilavoja medžią mēlyną, tai pasidaro baltas. 479.

Papūsk papūsk, buinas vėjas, dor po gynam lauke, do po mēlynomi marėmi, do po plačiomi prastaromi. 499.

Eik sau mēlynosna marėsna, uliok sau ten ant prastaros. 507.